

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/Issue 12 (Eylül/September 2023), s. 171-206.
Geliş Tarihi-Received: 28.08.2023
Kabul Tarihi-Accepted: 19.09.2023
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1351048

Hıbrî Ali Efendi'nin Bilinmeyen Kasideleri

The Unknown Qasidas of Hıbrî Ali Efendi

Mehmet GÜLER*

Öz

17. asır Osmanlı dönemi âlimlerinden biri olan Hıbrî Ali Efendi aslen Kütahyalıdır. Babasının adı Mustafa, dedesinin adı ise Pir Mehmed olup Bülbülzade lakabıyla da tanınmaktadır. Tahsilini tamamladıktan sonra memleketinden ayrılan Ali Efendi, Eğriboz adasında yer alan Kızılhisar'a yerleşmiş ve burada vefat etmiştir. Bu sebeple Kızılhisarî nisbesiyle de bilinen yazar, mezkûr beldeye yerleştikten sonra ömrünün sonuna kadar ilim neşriyle meşgul olarak telif ve tercüme pek çok eser kaleme almıştır. Mevcut eserlerinin çeşitliliğine ve hacimlerine bakıldığında oldukça velut bir âlim olduğu görülen Hıbrî Ali Efendi'nin kaleme aldığı manzumeler dolayısıyla nâzım yönü de bulunmaktadır.

Bu makale çalışmasında ise Hıbrî Ali Efendi'nin şimdiye kadar bilinmeyen kasideleri ve bu kasidelerin devamında yer alan tarihler üzerinde durulacaktır. Araştırmalarımıza göre yazar hakkında bilgi veren kaynaklarda söz edilmeyen bu kasidelerle ilgili daha öncesinde yapılmış herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Makalede Hıbrî Ali Efendi'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verildikten sonra kasidelerin sunulduğu kişiler hakkında da bilgi verilmiş ardından bahsi geçen kasidelerin incelemeleri yapılmıştır. Osmanlı döneminde vezirlik payesine kadar yükselmiş iki devlet adamı için yazıldığı görülen bu kasidelerde; Kızılhisar'da ikamet eden yazarın kendi hayatından, Kızılhisar'ın ahvalinden, Eğriboz Adasından ve Eğriboz Adasının Venediklilere karşı başarıyla müdafaasından da bahsedildiği görülmektedir. Bu sebeple kasidelerden hem yazarının tercüme-i hâline hem adları geçen mekânlara ve hem de dönemin olaylarına ilişkin bazı önemli bilgilere ulaşmak mümkün olmaktadır. Çalışma bu yönüyle bir yandan Hıbrî Ali Efendi'nin hayatı ve şiirleri hakkında ilk elden yeni bilgiler edinmeyi sağlarken diğer yandan dönemin Osmanlı tarih ve kültür envanterine ait bazı veriler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hıbrî Ali Efendi, kasideler, Eğriboz Müdafaası, Kızılhisar, 17. yüzyıl divan şiiri.

Abstract

Hıbrî Ali Efendi, one of the scholars of the 17th century Ottoman period, is originally from Kütahya. His father's name is Mustafa, his grandfather's name is Pir Mehmed, and he is also known as Bülbülzade. Ali Efendi, who left his hometown after completing his education, settled in Kızılhisar on the island of Eğriboz and died there. For this reason, the author, who is also known as Kızılhisarî, has written many works of copyright and translation, busy with scientific publications until the end of his life after settling in the aforementioned town. Considering the diversity and volumes of his existing works, Hıbrî Ali Efendi, who is seen to be a very productive scholar, also has a poetic aspect due to the poems he wrote.

* Dr. Öğr. Üyesi, Mehmet GÜLER, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tokat/Türkiye, e-posta: mehmet.guler@gop.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0498-775X.

In this article, the unknown qasidas of Hibrî Ali Efendi and the dates in the continuation of these qasidas will be emphasized. According to our research, there is no previous study on these qasidas, which are not mentioned in the sources giving information about the author. In the article, after giving information about the life and works of Hibrî Ali Efendi, information was given about the people to whom the qasidas were presented, and then the aforementioned qasidas were examined. In these qasidas written for two statesmen who rose to the rank of vizier in the Ottoman period; It is seen that the author residing in Kızılhisar talks about his own life, the situation of Kızılhisar, Eğriboz Island and the successful defense of Eğriboz Island against the Venetians. For this reason, it is possible to reach some important information about the biography of the author, the places mentioned and the events of the period from the qasidas. In this respect, the study provides first-hand new information about the life and poems of Hibrî Ali Efendi, and also provides some data on the Ottoman history and culture inventory of the period.

Keywords: Hibrî Ali Efendi, qasidas, Eğriboz Defense, Kızılhisar, 17th century divan poetry.

Giriş

Kütahya doğumlu olan Hibrî Ali Efendi'nin doğum tarihine ilişkin bir kayıt bulunmamaktadır. Bağdatlı İsmail Paşa (ö. 1920), *Hediyetü'l-Ârifin* adlı eserinin birinci cildinde onun ismini "Hibrî el-Kütahiyevî" şeklinde madde başı olarak almış ve künyesini "Ali bin Mustafa bin Pîr Mehmed el-Kütahiyevî er-Rûmî el-Hanefî el-mülekkab bi-Hibrî eş-şehîr bi-Bülbülzâde" olarak yazmıştır (1951, C. I, s. 760). Bazı eserlerinde kendi künyesini "Ebû Mehmed Hibrî Ali bin Mustafa bin Pîr Mehmed el-marûf bi-Bülbülzâde" şeklinde yazdığı belirtilirken (Bursalı, 1333, s. 278; Bursalı, 2009, s. 278 ve Bursalı, 2016, s. 291) bazı eserlerinde de daha kısa olarak "Ali el-Hibrî el-Kütâhî el-Germiyânî" şeklinde yazdığı görülmektedir (*Münyetü'l-Abidin*, Hacı Mahmud Ef. 949, vr. 5a). Künyesinden anlaşıldığı üzere baba adı Mustafa, dede adı Pîr Mehmed olup Bülbülzade lakabıyla da tanınmaktadır. Kaynaklarda hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmayan yazarın tahsilini tamamlamasının ardından kendi isteğiyle Ağrıboz/Eğriboz adasında yer alan ve Osmanlı döneminde Kızılhisar olarak bilinen kasabaya yerleşerek orada vefat ettiği belirtilmektedir (Özerverli, 1998, C. 17, s. 428). *Osmanlı Müellifleri* adlı eserinin yanı sıra *Sırat-ı Müstakim* ve *Sebilü'r-Reşad* dergilerinde de yazarın tercüme-i hâlini kaleme alan Bursalı Mehmed Tahir (ö. 1925), adı geçen yazılarda Hibrî ile ilgili olarak şunları ifade etmektedir: *Alelusul vatanında ikmal-i tahsilden sonra istikmâl-i feyz-i ulûm maksadıyla seyr ü seyahat iderek "Kızılhisar"da ihtiyar-ı ikametle neşr-i ulûma mübâderet eyledi. Burada mâdâmü'l-hayât bu vechile imrâr-ı evkât eyleyüp "1080" [1669-1670] küsur tarihlerinde dâr-ı ahirete rihlet itdi¹ (1329, C. VII, s. 39; 1330, C. IX, s. 10). İsmail Hakkı Uzunçarşılı (ö. 1977)'nin da önce *Kütahya Şehri*² adlı kitabında daha sonra da *Büyük Osmanlı Tarihi* adlı eserinde Hibrî'den söz ettiği görülmektedir. Uzunçarşılı, 1932 yılında yazdığı *Kütahya Şehri*'nde müelliften bahsederken onun Kütahya'nın cidden iftihar edeceği kıymetli bir âlim olduğunu söyleyerek sözlerine başlamaktadır. Ardından yazarın künyesini zikrederek tahsilini*

¹ Bursalı, *Sırat-ı Müstakim*'de Hibrî'nin biyografisinin altına şunları da ilave etmiştir: Mahdûm-ı fezâil mevsûmları Esîrî Mehmed Efendi de erbâb-ı ilm ü irfândan bir zâtdır. *Mecâmiü'l-Cevâhir* isminde bir eseriyle Muhammediye şerhi vardır ki bu şerhin parçaları Selanik'te manzûr-ı âcizânem oldu (1329, C. VII, s. 39). Bursalı ayrıca *Sebilü'r-Reşad*'da da yazarın biyografisine ilave olarak öncekinden biraz farkla yine şunları eklemiştir: "Esîrî" mahlaslı mahdûm-ı fezâil-mevsûmları Mehmed Yusuf Efendi'nin de gayr-i matbû *Muhammediye Şerhi* vardır ki, bir nüshası Selanik'de mutâlâa-güzârım oldu (1330, C. IX, s. 10). Ancak Bursalı'nın bahsettiği bu şahıs Esîrî Mehmed Yusuf Efendi olup 1591-1592 tarihlerinde öldüğü bilinmektedir (Köksal, 2013). Dolayısıyla Bursalı, Hibrî'den neredeyse bir asır önce yaşamış olan Esîrî Mehmed Efendi'yi yanlışlıkla onun oğlu olarak yazmıştır. Ancak bu bilgilerin yanlış olduğunu fark etmiş olacak ki daha sonra kaleme aldığı *Osmanlı Müellifleri*'ne baktığımızda, Hibrî'nin biyografisinin altında bu bilgilerin mevcut olmadığını görülmektedir.

² Kitabın tam adı, *Bizans ve Selçukiyelerle Germiyan ve Osman Oğulları Zamanında Kütahya Şehri* olup *Kütahya Şehri* kısmı kapakta büyük yazılarak ön plana çıkarılmıştır. Cümle içerisinde ifade kolaylığı sağlaması sebebiyle makalede, eserden *Kütahya Şehri* şeklinde kısa ismiyle bahsedilmiştir.

Kütahya'da ikmal ettiğinden ve seyahat ettiği Ağrıboz Adası'nın Kızılhisar şehrinde yerleşerek zamanını eser yazmakla geçirdiğinden söz etmektedir (1932, s. 241)³. Uzunçarşılı, daha sonra kaleme aldığı *Büyük Osmanlı Tarihi* adlı çalışmasında da dönemin ilmî faaliyetlerinden bahsettiği bölümde onun için 17. asrın en büyük âlimlerinden biri olan Kütahyalı Hibrî Ali Efendi ifadesini kullanmıştır (yty⁴, C. IV, s. 495). Yine aynı eserin bir başka kısmında 17. asrın meşhur ilim adamlarını sıralarken Hibrî için müstakil bir başlık açarak onun hayatı ve eserleri hakkında bilgiler vermiştir. Buradaki bilgilere bakıldığında ise Hibrî için memleketinde tahsil gördüğü, pek çok yer dolaştıktan sonra Ağrıboz Adası'nın güney ucundaki Kızılhisar/Karistos kasabasına çekilerek burada eser yazmakla vakit geçirdiği ve sonrasında orada vefat ettiği söylenmiştir (yty, C. IV, s. 546-547). Ayrıca Uzunçarşılı bu bilgilerin yer aldığı sayfaya bir dipnot düşerek "Hibrî Ali Efendi'yi ilk kez tanıtan kişinin merhum Bursalı Tahir Bey olduğunu, ondan önce bu yüksek âlimin adının bile bilinmediğini" ifade etmiş ve verdiği bilgilerin kaynağını zikretmiştir (yty, C. IV, s. 547).

Kütahyalı sanatçılar üzerine Kadir Güler ve Uğur Türkmen tarafından ortaklaşa hazırlanan bir kitap çalışmasında ise Hibrî'nin medrese tahsilini tamamladıktan sonra kadı olarak Eğriboz adasına gittiğinden ve Kızılhisar şehrine yerleştiğinden söz edilmektedir (2013, s. 134). Ayrıca Kadir Güler tarafından müstakil olarak hazırlanan *Kütahya Şairleri II* adlı kitap çalışmasında da yine Hibrî'nin kadı olarak vazife yaptığı bilgisi verilmiştir (2017, s. 129). Bu iki çalışmada Hibrî'nin kadı oluşuna dair tekraren verilen bilginin -Uzunçarşılı'nın bu husustaki tahminlerini ihtiva eden *Kütahya Şehri* adlı eserinden- başka kaynaklarda yer almaması sebebiyle yeni olduğu görülmektedir. Fakat araştırmacılar, verdikleri bu bilgi için -kaynaklarda kaydedildiğini özellikle vurgulamalarına rağmen (Güler ve Türkmen, 2013, s. 134)- herhangi bir kaynak ismi belirtmemişler ve dolayısıyla bu bilginin yer aldığı meçhul kaynakların hangileri olduğu tarafımızca tespit edilemediği gibi bilginin kendisi de meşkûk bir hâl almıştır.

Hibrî'nin Kur'an-ı Kerim'in havassına dair yazdığı *Şifai'l-Ebdan* adlı eseri üzerine hazırlanan bir makalede ise müellifin isminde yer alan Hibrî lakabının "mürekkeple uğraşan kimse" anlamına geldiği söylenerek bu lakabın yazara çok sayıda eser telif etmesi sebebiyle mecazen verilmiş olduğu ihtimali üzerinde durulmuştur (Günay, 2016, s. 315). Makalede dile getirilen bu ihtimal, Hibrî'nin *Fıkıh-ı Ekber* üzerine kaleme aldığı eseriyle ilgili hazırlanmış bir yüksek lisans tezinde de hiç tereddüt edilmeden kabul edilmiş ve daha kuvvetli bir ifadeyle dile getirilmiştir (Köksal, 2022, s. 54). Fakat Hibrî Ali Efendi'nin nispet ekiyle kullandığı "hibr" kelimesinin sözlük anlamı kontrol edildiğinde; kelimenin mürekkeple ilişkili anlamının yanı sıra "hoca, öğretmen" (Devellioğlu, 2006, s. 366), "bilgin, âlim" (Ayverdi, 2010, s. 505), "âlim ve fâzıl kimse" (Ahterî, 2009, s. 344), "âlim, dâna; sâlih, perhîz-kâr adam" (Mütercim Asım, 2013, C. 2, s. 1842) anlamlarının bulunduğu görülmektedir. Ayrıca lugatlerin, bu kelime için -yine aynı kökten olan- "habr" sözcüğüyle ilişkili olarak "sevinç, sürur" (Ahterî 2009, s. 269), "İsrailoğulları bilgini" (Devellioğlu, 2006, s. 304), "Yahudi âlimi" (Ayverdi, 2010, s. 505), "eser, nişane" (Ahterî, 2009, s. 344), "sevinmek, ferah; nimet, refah" (Mütercim Asım, 2013, C. 2, s. 1843) gibi anlamları da verdikleri fark edilmektedir. Bu bilgilerden hareketle Ali Efendi'nin

³ Uzunçarşılı, *Kütahya Şehri* adlı kitabında; Hibrî için "kadılık ve sair suretle geçmiş ve sonra da Kızılhisar'da ikamet etmiş olması pek muhtemeldir" diyerek bir tahminde bulunmuştur (1932, s. 241). Ancak daha sonra yazdığı *Büyük Osmanlı Tarihi*'nde yazar hakkında bilgi verirken ondan sadece değerli bir ilim adamı/âlim olarak söz etmiş ve müellifin mesleği hakkında bir bilgi vermemiştir. Bu durumda Uzunçarşılı'nın, Hibrî'nin mesleği hakkında daha önce dile getirdiği tahminlerinden vazgeçtiği düşünülebilir. Zira kaynaklarda müellifin kadılık yaptığına dair bir bilginin mevcut olmadığı görülmektedir.

⁴ Bu çalışmada yayın tarihi yoktur, bu sebeple ilgili çalışmadan bahsedildiği kısımlarda tarih yerine "yty" kısaltması yazılmıştır.

lakabı olarak ifade edilen “Hibrî” kelimesinin mürekkeple değil de sözcüğün âlim ve bilgin anlamlarıyla ilgili olarak düşünülmesi -bize göre- daha isabetli görünmektedir. Bununla birlikte müellifin bazı eserlerinde karşılaşılan manzum parçalarda, *Zuhrü'l-Masîr* adlı manzum eserinde ve bu çalışmada ele alacağımız kasidelerinde de “Hibrî” kelimesini mahlas olarak kullandığı açıkça görülmektedir. Bu durumda adı geçen makalede dile getirilen -Hibrî'nin, Ali Efendi'ye mecazen verilmiş bir lakap oluşuyla ilgili- ihtimalin ortadan kalktığını zira Hibrî kelimesinin bizzat yazarın kendisi tarafından kullanılan bir mahlas olduğunu belirtmek gerekir.

Hibrî'nin *Fevâidü'l-Hibriyye* isimli eseri üzerine hazırlanmış bir yüksek lisans tezinde ise Hibrî Ali Efendi'nin tıp hekimi olduğuna dair bilgi verildiği görülmektedir. İlgili tezin özet kısmında “17. yüzyıl hekimlerinden *Bülbülzâde Ali'nin El-Fevâidü'l-Hibriyye fi't-Tâûn ve'l-Vebâ* eseri incelenmiştir” (Özyürek, 2021, s. III) denilerek üzerine tez hazırlanan eserden, müellifinin adından ve hekim olduğundan söz edilmiştir. Tezin, “17. Yüzyıl Hekimleri ve Eserleri” başlıklı bölümünde ise -20. sırada- “*Bülbülzâde Alî (ölümü 1669)*” başlığı altında Ali Efendi'nin bilinen iki kitabı olduğu belirtilerek *Fevâidü'l-Hibriyye* ve *Şifâu'l-Ebdân* olarak bilinen eserlerinin isimleri dile getirilmiştir (Özyürek, 2021, s. 11). Daha sonra yazar ve eserinden bahsedilen kısımda ise “*Tam adı Bülbül-zâde Ali bin Mustafa Pîr Muhammed el-Kütahyavî el-Kızılhisârî el-Hanefî el-Rûmî el-Hibrî'dir. Hibrî el-Kütahyavî olarak da bilinir. Fıkıh ve tıp alanında eserler vermiştir*” şeklinde müelliften ve eserlerinin -sadece- konusundan söz edilmiştir (Özyürek, 2021, s. 16). Ancak bu çalışmada müellife dair verilen bilgilerde birçok çelişki, yanlış ve eksiklik bulunmaktadır. Zira “*Bülbülzâde Alî (ölümü 1669)*” başlığı altında “*bilinen iki kitabı vardır*” denilerek tıp alanıyla ilgili iki eserinin adı zikredilmiş (Özyürek, 2021, s. 11) sonra -herhangi bir eserinin adı belirtilmeden- “*Fıkıh ve tıp alanında eserler vermiştir.*” (Özyürek, 2021, s. 16) denilerek bir önceki bilgiyle çelişkiye düşülmüştür. Oysa Hibrî'nin onlarca eseri bulunmakta olup bunlara dair bilgiler, -Bursalı Mehmed Tahir'in yukarıda adı geçen eserleri başta olmak üzere- pek çok kaynakta defalarca verilmiştir. Bir diğer çelişki “*Yazar eserin başında, 1089 yılında Kızılhisar kasabasında veba salgının ortaya çıkmasından sonra istek üzerine bu eseri yazdığını belirtir.*” (Özyürek, 2021, s. 16) ifadesidir. Halbuki yukarıda birkaç kez geçtiği üzere tez yazarı, -hiç sorgulamadan- müellifin ölümü için parantez içerisinde “1669” tarihini vermiş fakat bundan 10 yıl sonrasına tekabül eden hicri 1089 (1678-1679)'da bu kişinin nasıl eser yazabildiğini izah etmemiştir. Bir diğer yanlış ise müellifin hekim olduğunun söylenmesidir ki Hibrî Ali Efendi, iyi bir medrese eğitimi almış dinî ve fikhî bilgisi yüksek bir âlim olup onun hekim olduğuna dair bir bilgi hiçbir kaynakta mevcut değildir. Esasen tez yazarı; eserin içeriği hakkında verdiği bilgilerde bu eserin dinî bir tutumla yazıldığını, tedavi yöntemi olarak zikirler, dualar ve bazı tılsımların verilmesinin ilginç olduğunu, eserin kaleme alındığı dönemdeki modern tıp uygulamalarından ziyade halk inanışlarına ve dini uygulamalara dayandığını kendisi de ifade etmiştir (Özyürek, 2021, s. 16). Ayrıca çalıştığı eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde, Serez nüshası ve Mısır Kütüphanesi'nde, Talat nüshası olmak üzere iki nüshası olduğundan söz etmesi de hatalıdır (Özyürek, 2021, s. 16). Zira daha önceki sayfalarda farklı biriymiş gibi Kızılhisarlı Ali Hayrî olarak söz ettiği kişinin aslında Hibrî Ali Efendi'den başkası olmadığını fark etmemiş ve hakkında bilgi bulunmadığını söylediği bu kişinin “*el-Fevâidü'l-Hayriyye fi Ahvâlü't-Tâûn vel-Emrâz*” adlı bir de eseri olduğunu söylemiştir (Özyürek, 2021, s. 13) ki

⁵ Müellif bu eseri için *Fevâidü'l-Hibriyye* adını vermiştir. Bu durumu yazma nüshada şu şekilde ifade ettiği görülüyor: “...ve bu risâleyi *Fevâ'id-i Hibriyye* ismiyle *mevsûm* kıldım...” (Süleymaniye Kütüphanesi, Serez Koleksiyonu, no. 02757, 2b).

bu eser aslında kendi üzerinde çalıştığı eserin başka bir nüshası olup Topkapı Sarayı Revan bölümünde 1692 numarayla kayıtlı bulunmaktadır⁶.

Bunların yanı sıra yazarın kendine ait bazı eserlerden de hayatına dair bir kısım bilgiler elde edilebilmektedir. Bu hususta *Hediyetü'l-Hibrî fî Tercümeti Minhâci'l-Muhammedî* adlı eserinin giriş kısmında şu bilgiler mevcuttur⁷:

(H 3a, K 2b) *Bu 'abd-i za 'îf-i şikeste-bâl ve müznib-i nahîf-i bergeşte-ikbâl kıt 'a:*

*Ferâgat hânesinin kûşe-gîri
Kanâ 'at hurmeninin tûşe-gîri
Ma 'ârif vâdisinin⁸ zehr ü nehri
Garîb ü bî-kes ü bî-çâre Hibrî*

(K 3a⁹) *Maskat-ı re şî ve vatan-ı aslîsi olan Kütâhiyye-nâm şîrîn makâmıdan takdîr-i İlahî ile dârü'l-guzât ve hüsnü'l-bilâd¹⁰ Ağrıboz cezîresinde sâhil-i bahrde vâki ' Kızılhisâr-nâm şehride kıt 'a:*

*Niçe şehir ol ki râhat-gâh-ı cândır
Kenârı sebze-zâr u bûstândır
Müzeyyen her tarafda merg-zârı
Kılur her kûşede bir murg zârî
Husûsâ ki sovk suları anun¹¹
Ferah-bahşı durur cân u cihânın
Tavattun idüp ehibbâdan dûr
Vü akrabâdan ba 'îd ü mehcûr*

Müfred

*Garîb ü bî-kes ü bî-bâr ü bî-hûş
Olurdum anda ben bî-çâre dil-rîş*

Ser-i ferâgati ceyb-i kanâ 'ate çeküp 'ömr-i 'azîz-i (H 3b¹²) nâzenînimi 'ilm ü ma 'ârife harc u sarf idüp fûnûn-ı şettâda resâ'il ü kütüb cem ' ü te'lîf iderdim. Siyyemâ bu esnâlarda a 'nû sene sülûs ve seb 'în ve elf tarihinde [1073/1662-63] Minhâc-ı Muhammedî ismiyle mevsûm bir kitâb-ı müstetâb ve bir mecelle-i anberîn-nikâb itmîşdim ki misline sînâ 'ı ittulâ 'at ve şekline bu fakîrin gayri sebkât itmemiştir. Lakin bu cümlelerin ibârât-ı dürer-bârî 'Arabî lisân ile olup bu diyâr ehlinden 'Arabî ile âşinâ olmayanlara nef 'i olmayup¹³ veyâhûd az olmanın bu kitâb-ı müşgîn-nikâbı cem ' ü te'lîf idüp elfâz-ı güher-bârını lisân-ı Türkî ile tercüme eyledim tâ ki

⁶ Benzer bir yanlışlığın *Osmanlı Tıbbî Bilimler Literatürü Tarihi I* isimli çalışmada da mevcut olduğu görülmektedir. Aşağıda -Hibrî'nin ölüm tarihine dair bilgi verilen paragrafta- ilgili eserden bahsedilirken buna dair dipnot verilmiştir.

⁷ Buradaki bilgiler için adı geçen eserin Kütahya Mustafa Hakkı Yeşil Kütüphanesindeki, B005113 demirbaş numarasıyla kayıtlı nüshasından ve Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye koleksiyonundaki 00581 numaralı nüshadan faydalanılmıştır. Bu nüshalardan ilki olan Kütahya Mustafa Hakkı Yeşil Kütüphanesindeki nüsha (K), Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye koleksiyonundaki nüsha ise (H) şeklinde kısaltılmıştır. Bilgi amaçlı kullandığımız bu iki nüshadaki kısaltmalara sadece bariz kelime farklılıklarını belirtmek için dipnot göstermek gerektiğinde başvurulmuştur. Bunlar dışında buradaki metin çevirisinde nüsha farkları gösterilmemiş ve ayrıca transkripsiyon harfleri de kullanılmamıştır.

⁸ Bu kelime K nüshasında "murâdının" şeklinde yazılı.

⁹ K nüshasında 3a varacağı buradan başlamaktadır.

¹⁰ K nüshasında "ahsen-i bilâd" şeklinde yazılı.

¹¹ Bu mısra, Hibrî'nin *Zuhrü'l-Masîr* adlı eseri üzerine hazırlanmış yüksek lisans tezinde "Husûsan ki sük suları anun" şeklinde yer almaktadır (Ateş, 2019, s. 2). Ancak tezdaki bu okuma şekline göre musranın hem anlamının hem de vezninin bozulduğu görülmektedir.

¹² H nüshası 3b varacağının başlangıcı

¹³ K nüshası "nef 'i 'âm olmayup"

menfa'ati 'âmme ve fâidesi tâmmе ola... (Hediyetü'l-Hibrî, Mustafa Hakkı Yeşil Kütüphanesi, B005113, vr. 3b; Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye koleksiyonu, 00581, vr. 3b)

Münyetü'l-Âbidîn adlı eserinde de kendi künyesini, eserinin adını ve bu eseri hangi sebeple kaleme aldığını şu şekilde ifade etmektedir¹⁴: (N 2b, M 5a) *Bu 'abd-i za'îf ve müznib-i nahîf 'Aliyyü'l-Hibrî el-Kütâhiyyü'l-Germiyânî bu risâleye nazar idüp tagyirât u türûkin müşâhede itdikde islâh ve mahalline ilhâk idüp lisân-ı Türkî üzerine şerh eyledim tâ ki fâidesi 'âm ve nef'i tâm ola ve bu şerhe Münyetü'l-Âbidîn deyü ad virdim... (İstanbul Üniversitesi Ktb. Nadir Eserler Kol. No. Nekty01410, vr. 2b; Süleymaniye Ktb., Hacı Mahmud Ef. No. 949, vr. 5a)*

Şifâü'l-Ebdânî'l-Merdâ fî Sirri Menâfi 'i'l-Kur'ân ve'l-Esmâ adlı eserinde ise yine eseri hangi sebeple yazdığını, kendi künyesini, kitabını okuyan taliplerden dua beklentisini ve eserine hangi adı verdiğini şu şekilde dile getirmektedir¹⁵: (KA 2a, HM 1b, ÜŞ 1b) *Ma'lûm ola ki Dürrü Nazîm fî Fezâ'îlî'l-Kur'ânî'l-'Azîm¹⁶-nâm kitâb ki... 'ulemâ-yı kirâm ve meşâyih-i 'izâm 'indinde mu'teber ve makbûl olup ehl-i sülûkden her sâlik ve tâlib ana mâ'ül ve râgıb olup lakin 'Arabî terkîb ile te'lîf olmagın 'Arabîyyet ile âşinâ olmayan tâliblere istihrâcî 'asîr ve fâidesi yesîr olmagın bu 'abd-i fakîr-i müznib-i hakîr Ebû Muhammed 'Alî el-Hibrî el-Kütâhî... fâidesi 'âm ve fehmi âsân olmagiçün kitâb-ı müşârü'n-ileyhi Türkî lisân ile tercüme ve her sûre-i şerîfenin fezâ'îlinde vârid olan ehâdîs-i Nebeviyyeden birkaç ehâdîs-i şerîfe zikr eyledim ve havâss-ı sûre-i kerîme zikri tamâm oldukda Kur'ân-ı kadîmde mezkûr olan Esmâ-i Hüsnâ-yı celîleyi zikr idüp bi-kaderi't-tâka ma'nâlarını beyân ve havâssını keşf ü 'ayân eyledim ve bu kitâbın hâtimesinde her hâcet-i mühimme için sadr-ı nübüvvetden sâdır olan ediye-i me'sûreyi îrâd eyledim ve bu kitâbdan müntefi' olan tâliblerden niyâz olunur ki bu fakîri du'â-i hayrla yâd idüp Fâtîha-i şerîfe kırâtiyle rûhumu şâd ideler ve bu kitâbı bir mukaddime ve iki bâb ve birkaç fasl ve bir hâtîme üzere tertîb eyledim ve bu kitâbı Şifâü Ebdânî'l-Merzâ fî Sirri Menâfi 'i'l-Kur'ân ve'l-Esmâ'l Hüsnâ ismiyle mevsûm kıldım... (Süleymaniye Ktb., Kılıç Ali Paşa Kol. 00102 vr. 2a; Süleymaniye Ktb., Hamidiye Kol. 00178 vr. 1b-2a; İstanbul Üni. Ktb., Nadir Eserler Kol. nekty02189 vr. 1b-2b)*

Bunların yanı sıra üzerinde çalıştığımız kasidelerde yer alan şu beyitlerin de müellifin hayatına dair birtakım bilgiler içerdiği görülmektedir.

İlk kasideden:

Ol ferâgat kûşesinde el çeküp her nesneden

¹⁴ Buradaki bilgiler için Münyetü'l-Âbidîn'in İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Nadir Eserler Koleksiyonundaki, Nekty01410 demirbaş numarasıyla kayıtlı nüshasından ve Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonundaki, 949 numaralı nüshadan faydalanılmıştır. Bu nüshalardan ilki (N), diğeri ise (M) şeklinde kısaltılmıştır. Bilgi amaçlı kullandığımız bu iki nüsha için verilen kısaltmalara sadece nüshalardaki metin başlangıcını belirtmek için başvurulmuş olup buradaki metin çevirisinde ise transkripsiyon harfleri kullanılmamış ve nüsha farkları gösterilmemiştir.

¹⁵ Buradaki bilgiler için Süleymaniye Kütüphanesi, Kılıç Ali Paşa Koleksiyonundaki 00102 ve Hamidiye koleksiyonundaki 00178 numaralı nüshalardan ayrıca İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Nadir Eserler Koleksiyonundaki nekty02189 demirbaş numarasıyla kayıtlı nüshadan faydalanılmıştır. Bu nüshalardan ilki (KA), ikincisi (HM), üçüncüsü ise (ÜŞ) şeklinde kısaltılmıştır. Bilgi amaçlı kullandığımız bu üç nüsha için verilen kısaltmalara sadece nüshalardaki metin başlangıcını belirtmek için başvurulmuş olup yaptığımız metin çevirisinde ise transkripsiyon harfleri kullanılmamış ve nüsha farkları gösterilmemiştir.

¹⁶ Bu eserin, İbnü'l-Haşşâb olarak bilinen Ebû Muhammed Abdullâh b. Ahmed b. Ahmed el-Haşşâb el-Bağdâdî (ö. 567/1172)'ye ait olduğu belirtilmektedir (Durmuş, 2000, C. 21, s. 73). Yâfî el-Yemenî (ö. 768/1367)'nin "Dürrü'n-Nazîm fî Havâssî'l-Kur'ânî'l-'Azîm" adlı eseri de İbnü'l-Haşşâb'ın eserinden özetlenmiştir. Ayrıca adı geçen her iki müellifin de eserlerini Ebû Bekir el-Gassânî'nin Berku'l-Lâmi ve Gazzâlî'ye nisbet edilen Havâssü'l-Kur'ân'ı bir araya getirerek yazdıkları belirtilmektedir (Baş, 2013, C. 43, s. 176).

*Agzıma mühr-i sükkût urup oturmuşdum hemân
Yog idi gönlümde hergiz nazm-ı ebyâta heves
Tab ʿ-ı şerhîler deminden dehşet itmîşdi zebân*

*Makdem-i meymûnun ammâ virdi bir hâlet bana
Dil sürûr ile dolup gûyâ geldi tâze cân*

Görüldüğü üzere şair, bu beyitlerde bir feragat köşesine çekildiğinden ve suskunluğu tercih ederek yaşadığından bahsetmektedir. Beyit nazmetmeye yani şiir yazmaya asla heves etmediğini fakat kitap ve şerhlerle uğraşmaktan dolayı dilinin dehşete kapıldığını, bununla birlikte memduhunun (Emîr Mustafa Paşa'yı kastediyor) kutlu gelişiyile gönlünün sevinçle dolup güya taze bir cana kavuştuğunu ifade etmektedir. Burada dile getirilen hususların şairin çeşitli kaynaklarda yer alan biyografisi ile örtüştüğü görülmektedir.

Şu beyitte ise kendisinden “pîr-i fân” olarak söz etmekte ve iyice yaşlanmış olduğunu belirtmektedir:

*Kim murâdın bu tessebütden duʿ â-yı hayrdır
İt duʿ â-yı hayr ile hatm-i kelâm ey pîr-i fân*

Ayrıca Kızılhisar'ın ahvalinden bahsettiği kısımda; mezkûr beldeye ait güzelliklerden söz ettikten sonra kendisinin de burayı beğendiğini ifade ederek bu sebeple burada mekân tuttuğunu dile getirmiş ve ömrünün burada tamamlanması için dua etmiştir.

*Otları nergis benefşe sünbül ü hem yâsemen
Ol hevâdır bu fakîri dutdıran bunda mekân*

*Her dem iderler vücûd-ı düşmeni ifnâ vü ceng
Bu ribât içinde hatm it ʿömrümi yâ Müsteʿân*

Bunların dışında yukarıda belirtildiği üzere kaynaklarda yazarın doğum tarihine ilişkin bir bilgi mevcut değilse de ölümü için oldukça farklı tarihler verildiği görülmektedir. Bu hususta yaptığımız araştırmalarda, bibliyografik kaynaklardan ve Hibrî ile ilişkili yapılmış çalışmalardan şu bilgilere ulaşılmıştır: Bağdatlı İsmail Paşa, Hibrî'nin ölüm tarihi olarak “ve mâte bihâ fi hudûdi seneti 1072” şeklinde belirterek yazarın 1072 (1661-1662) tarihi civarında öldüğü bilgisini verir (1951, C. I, s. 760). Bursalı Mehmed Tahir ise “1080” (1669-1670) küsur tarihlerinde dâr-ı ahirete rihlet ettiğini belirtir (1329, C. VII, s. 39; 1330, C. IX, s. 10). Yine aynı yazar başka bir eserinde 1080 (1669-1670) küsur tarihlerinde irtihal ettiğini söyleyerek daha önceki verdiği tarihi tekrar eder (1333, s. 279; 2009, s. 279; 2016, s. 291). Uzunçarşılı da 1080 hicri (1669-1670) tarihinden sonra vefat ettiğini belirtir (yty, C. IV, s. 547). Özerverli ise -*Hediyetü'l-Ârifîn* ve *Kehhale'*ye atıf yaparak- yazarın ölümü hakkında bazı kaynakların 1072 (1662) olarak verdikleri tarihin doğru olmadığını, *Hediyetü'l-Hibrî* adlı eserinin sonunda 1083 (1672) yılında tamamladığına dair tarihin bulunduğunu, buna göre Bursalı Mehmed Tahir'in verdiği -1080/1670'ten sonra şeklindeki- tarihin isabetli olduğunu dile getirir (1998, C. 17, s. 428). Müjgan Cunbur da Hibrî ile ilgili yazdığı ansiklopedi maddesinde ölüm tarihini 1672 olarak gösterir fakat bu tarihin *Hediyetü'l-Ârifîn* ve *Kehhale'* de 1662 olarak yer aldığını da dile getirir (2004, C. 5, s. 34). *Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi'nde* de yazardan bahsedildiği görülürken burada Hibrî'nin ölüm tarihine ilişkin önce madde başında 1080-1669 tarihi verilmiş sonra 1072-1661 civarında öldüğü söylenmiş daha sonra da *Hediyetü'l-Ârifîn'e* atıf yapılarak ölümünün bu eserde hicri 1072 (1661-1662) olarak

verildiği ifade edilmiştir (İhsanoğlu vd., 2008, C. 1, s. 260)¹⁷. *Kütahya Sanatçıları* adlı kitapta yazarın 1682 tarihinden sonra vefat ettiği tahmini üzerinde durulmuş (Güler ve Türkmen, 2013, s.134). Kütahyalılar üzerine hazırlanmış *Kütahya Şairleri II* adlı başka bir kitap çalışmasında ise Hibrî'nin ölüm tarihinin 1672 olarak belirtildiği fakat aslında 1093-1682 yılından sonrasının kabul görmesi gerektiği söylenerek -nüsha bilgisi verilmeden- müellifin *Dürrü'n-Nazim Şerhi*¹⁸ adlı eserinin sonunda yer aldığı ifade edilen bir manzumeden de örnek verilmiştir ki bu çalışmada ilgili manzumenin son beyti şöyle geçmektedir: "Olmadan bin doksan üç tamâm¹⁹/Bu kitâb-ı müstetab buldı hitâm" (Güler, 2017, s. 129-130).

Görüldüğü üzere bibliyografik kaynaklarda ve Hibrî ile ilgili yapılmış çalışmalarda müellifin ölüm tarihine ilişkin birbirinden farklı tarihler verilmektedir. Bu tarihler arasında 1661'den 1682'ye kadar değişen rakamlar telaffuz edildiği ve bazı çalışmalarda ise tahmini tarihler verildiği fark edilmektedir. Bu çalışmada ele aldığımız kasideler ve kasidelerin sonunda yer alan tarihler ise şairin ölüm tarihi olarak gösterilen tarihlerin tamamını geçersiz kılmakta, tahmini olarak verilen tarihlerin de güncellenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Zira Hibrî Ali Efendi'nin, Emîr Mustafa Paşa için yazdığı ve eldeki nüshaya göre ilk sırada yer alan kasidenin baş tarafında açıkça hicri bin doksan sekiz (miladi 1686-1687) tarihi dile getirilmiş daha sonra İbrahim Paşa için yazdığı kasidenin baş tarafında ise târîh-i sene tis'a ve tis'in ve elf şeklinde Arapça olarak bundan bir yıl sonrasının yani hicri 1099 (miladi 1687-88) senesinin tarihi verilmiştir. Hibrî özellikle İbrahim Paşa'nın Eğriboz Adasını Venediklilere karşı savunması üzerine yazdığı kasidenin sonunda ise bu savunmanın zaferle sonuçlanması sebebiyle iki tane tarih düşürmüştür. Kasidenin muhtevasından Eğriboz müdafaası sonrasında da hayatta olduğu anlaşılan müellif kendisinden pîr-i fânî olarak bahsetmektedir ki bu onun oldukça yaşlanmış olduğunu göstermektedir²⁰. Bununla birlikte yazdığı kasidelere ve düşürdüğü tarihlere bakıldığında bunların sanatlı ve hüner isteyen yapıları Hibrî'nin yaşlılığına

¹⁷ Bu çalışmanın 287. sayfasında aynı kişinin, "Kızılhisarlı Ali Hayri (1089/1678'de sağ)" adıyla farklı bir kişiymiş gibi ele alındığı görülmektedir (İhsanoğlu vd., 2008, C. 1, s. 287). Ayrıca burada verilen eser adının da yine 260. sayfada Bülbülzade Ali olarak yer alan Hibrî'nin eserine ait başka bir nüsha olduğu fark edilmektedir. Ancak mezkûr kaynaktan bunun da fark edilmediği ve farklı bir esermiş gibi değerlendirildiği görülmektedir (İhsanoğlu vd., 2008, C. 1, s. 287-288).

¹⁸ Bu eserin asıl adı "Şifâu'l-Ebdânî'l-Merdâ fî Sırrı Menâfi'î'l-Kur'ânî's-Şerîf ve'l-Esmâi'l-Hüsna" olup tahminimizce müellifin en meşhur eseri konumundadır. Kütüphanelerde esere ait çok sayıda nüsha mevcuttur.

¹⁹ Bu mısradan vezin bozukluğu bulunmaktadır fakat kaynak bilgisi verilmediği için asıl nüshadan kontrol etmek mümkün olmamıştır. Kadir Güler'in, Uğur Türkmen'le yaptığı ortak kitap çalışmasına bakıldığında ise bu mısranın "Olmadan bin doksan üç âmî tamâm" şeklinde yer aldığı ve vezin hatası bulunmadığı görülmektedir (2013, s.134). Ancak bu çalışmada da yine kaynak gösterilmemiş ve dolayısıyla beytin hangi nüshadan alındığı bilgisine ulaşılamamıştır. Bununla birlikte Hibrî Ali Efendi'nin, *Zuhrü'l-Masîr* adlı eseri üzerine hazırlanmış yüksek lisans tezinde de mezkûr beyit "Olmadan bin doksan üç 'âmî tamâm/Bu kitâb-ı müstetab oldu hitâm" şeklinde -az bir farkla- zikredilmiş ve bundan hareketle Hibrî Ali Efendi'nin 1093 (1682)'te hayatta olduğu dile getirilmiştir. Ayrıca bu tez çalışmasında beytin Süleymaniye Kütüphanesi, Kılıç Ali Paşa Bölümündeki 102 numaralı nüshadan alındığı da dipnotta verilmiştir (Ateş, 2019, s. 3). Ancak ilgili nüsha kontrol edildiğinde tez yazarının bir kelimeyi hatalı okuduğu fark edilmiştir ki ilgili nüshada beyit şu şekilde geçmektedir: "Olmadan bin doksan üç 'âmî tamâm/Bu kitâb-ı müstetab buldu hitâm"

²⁰ Uzunçarşılı, Eğriboz Adası'nın muhasarasının 30 Ekim 1688'de kaldırılmış olduğunu kaydetmektedir (yty, 6. Basım, C. III, s. 544). Bu hususta *Zeyl-i Fezleke*'de düşman için "eyyâm-ı muhâsaranun yüz onuncu gün ki, bin yüz senesi Muharremi'nin beşinci gün idi... Ve irtesi gün menkûb u mahzûl ve mağmûm yüzi karasıyla kalkup, Atina yakasına yıkılıp gitdi..." ifadeleri kullanılmıştır (Türkal, 2012, s. 1190). Yani 1100 senesi Muharreminin altıncı günü gittikleri anlaşılmakta ve bu tarihin miladi olarak 31 Ekim 1688'e tekabül ettiği görülmektedir. Hibrî'nin kasidelerinde Eğriboz muhasarasından zaferle ve gaza-yı ekber olarak bahsettiği görülür ki bu onun muhasara bittikten sonra da hayatta olduğunu göstermektedir. Bu durumda Hibrî'nin 31 Ekim 1688'de hayatta olduğu anlaşılmaktadır.

rağmen zihnen dinç bir durumda olduğunu işaret etmektedir ki şair tarihlerinin bu özelliğini “İşbu tarz-ı nev ile târihi olur âşikâr” mısrayla kendisi de dile getirmektedir.

Eserleri

Hibrî Ali Efendi'nin telif, tercüme ve şerh olmak üzere çok sayıda eser kaleme aldığı görülmektedir. Mensur eserleri yanı sıra manzum bir eseri de bilinen müellifin şiir yazmada da kabiliyeti bulunmaktadır. Fıkıh, akaid, kelam, feraiz, hadis, dil bilgisi ve tıp gibi pek çok konuda eseri bulunan müellif; bu durumunu -yukarıda da geçtiği üzere- “ömr-i ‘azîz-i nâzenînimi ‘ilm ü ma‘ârife harc u sarf idüp fünûn-ı şettâda resâil ü kütüb cem‘ ü telîf iderdim” sözleriyle kendisi de ifade etmektedir. Kaynaklarda Hibrî Ali Efendi'ye ait olduğu belirtilen eserlerin yanı sıra bazı çalışmalarda ona nispet edilen eserlerden de söz edildiği görülmektedir. Aşağıda bu eserlerin adları sıralanmıştır.

- *Hadîkatü'l-Fukahâ*
- *Telhisü'l-Fetâvâ ve'ş-Şurûh*²¹
- *Şifâu'l-Ebdâni'l-Merzâ fî Sırrı Menâfi 'i'l-Kur'ânî'ş-Şerîf ve'l-Esmâi'l-Hüsnâ*
- *Hediyetü'l-Hibrî fî Tercemeti Minhâci'l-Muhammedî*
- *Minhâc*²²
- *Zübdetü'l-Fiker fî Ziyâreti Seyyidi'l-Beşer*
- *Ukûdü'd-Dürriyye fî Şerhi Ferâizi'l-Hibriyye*
- *İlm-i ferâize dair telif ettiği metn-i metîn [Ferâizi'l-Hibriyye]*²³
- *Nebzetü'l-Menâsik*
- *Münyetü's-Sâlihîn*
- *Şerh-i Hadis-i Erbaîn*
- *Zuhru'l-Ahiret*
- *Zuhru'l-Masîr [Manzume min ilmi'l-kelam]*

Yukarıdaki eser adları *Osmanlı Müellifleri*'nde yer almaktadır (Bursalı, 1333, s. 279; Bursalı, 2009, s. 279; Bursalı, 2016, s. 292). Bu eserlerden *Zuhrü'l Masîr* ve *Minhâc* dışındaki on bir tanesinin ismi, Bursalı Mehmed Tahir (ö. 1925)'in *Sırat-ı Müstakim* ve *Sebilü'r-Reşad* dergilerindeki -Hibrî'nin tercüme-i ahvalinden bahsettiği- yazılarında da geçmektedir (1329, C. VII, s. 39; 1330, C. IX, s. 10-11). Bursalı bu dergilerdeki yazılarından daha sonra kaleme aldığı *Osmanlı Müellifleri*'nde, bunlar arasına müellifin *Zuhru'l-Masîr* adlı eserini de eklemiş ve ayrıca “*Hediyetü'l-Hibrî fî Tercemeti Minhâci'l-Muhammedî*”nin açıklama kısmına da -*Minhâc* da kendi eseridir diyerek- ilave yapmıştır (1333, s. 279; Bursalı, 2009, s. 279; 2016, s. 292). Ancak *Osmanlı Müellifleri*'ndeki eser listesinde; *Telhisü'l-Fetâvâ ve'ş-Şurûh* adlı eserin adı ilk sıradaki -*Hadîkatü'l-Fukahâ* adlı- eserin açıklamasında verildiği, *Minhâc*²⁴ dan *Hediyetü'l-Hibrî*'nin açıklamasında bahsedildiği ve *Ferâizi'l-*

²¹ *Hadîkatü'l-Fukahâ* adlı eserinin açıklamasında geçiyor (Bursalı, 1333, s. 279; Bursalı, 2009, s. 279; Bursalı, 2016, s. 291).

²² *Hediyetü'l-Hibrî fî Tercemeti Minhâci'l-Muhammedî* adlı eserinin açıklamasında geçiyor (Bursalı, 1333, s. 279; Bursalı, 2009, s. 279; Bursalı, 2016, s. 292).

²³ *Ukûdü'd-Dürriyye fî Şerhi Ferâizi'l-Hibriyye* adlı eserinin açıklamasında geçiyor (Bursalı, 1333, s. 279; Bursalı, 2009, s. 279; Bursalı, 2016, s. 292).

²⁴ Bursalı'nın *Minhâc*'dan sadece *Osmanlı Müellifleri*'nde bahsettiği görülürken *Sırat-ı Müstakim* ve *Sebilü'r-Reşad* dergilerindeki -Hibrî'ye dair- yazılarında bu eserden bahsedilmemiştir (1329, C. VII, s. 39; 1330, C. IX, s. 10-11).

Hibriyye' den de *Ukûdü'd-Dürriyye'* nin açıklamasında metn-i metin olarak söz edilip ayrıca bahsedilmediği için eser sayısı 13 yerine 10 olarak gösterilmiştir (Bursalı, 1333, s. 279; Bursalı, 2009, s. 279; Bursalı, 2016, s. 292).

Bağdatlı İsmail Paşa (ö. 1920) da Arapça olarak kaleme aldığı *Hediyetü'l-Ârifin'* de, Hibrî'ye ait olarak yukarıda zikredilen *-Şerh-i Hadis-i Erbaîn, Ferâizi'l-Hibriyye* ve *Zuhru'l-Masîr adlarındaki-* üç eserin dışında kalan 10 eserden bahsetmiştir. Ayrıca Bursalı'nın dergilerdeki yazılarında yer vermeyip sadece *Osmanlı Müellifleri'* nde bahsettiği *Minhâc'* in ismini de *el-Minhâcü'l-Muhammedî* şeklinde yazmıştır (*Hediyetü'l-Ârifin'*, 1951, C. I, s. 761).

Özervarlı ise *Diyanet İslam Ansiklopedisi'* ndeki Hibrî'ye dair maddesinde, Bursalı'nın kaydettiği listede *Minhâc* olarak yer alan eserden *el-Minhacü'l-Muhammedi ve't-tarîku'l-Ahmedî* şeklinde uzun isimle bahsetmiş, *Münyetü's-Sâlihîn'* den de *Münyetü'l-Âbidîn* olarak söz etmiştir. Ayrıca Bursalı'nın kaydettiği eserler arasında bulunan *Zübdetü'l-Fiker fî Ziyâreti Seyyidi'l-Beşer, Nebzetü'l-Menâsik* ve *Şerh-i Hadis-i Erbaîn* adlı üç eseri ise numara verdiği eserlerden ayrı tutmuş ve Hibrî'ye nisbet edildiklerini söyleyerek maddenin son paragrafına almıştır (Özervarlı, 1998, C. 17, s. 428). Bu hâliyle maddeye bakıldığında Hibrî'ye ait olarak 9 eser varmış gibi numara verildiği görülmektedir. Fakat madde detaylı olarak incelendiğinde bunun böyle olmadığı; Özervarlı'nın, Bursalı'daki eserlerin tümünü zikretmesinin ötesinde Bursalı'nın listesinde yer almayan iki eserin daha ismini verdiği fark edilmektedir. Eser sayısının daha az görünmesi ise bu maddede de Bursalı'da olduğu gibi tüm eserlerin ayrı ayrı numaralandırılmayıp bazılarının birlikte değerlendirilmesinden kaynaklanmaktadır. Maddede Bursalı'nın verdiği listede yer almadığını dile getirdiğimiz eserlerin adları ise şunlardır:

- *Fevâid-i Hibriyye*
- *Tuhfetü't-Tullâb*

Günay'ın makalesinde ise Hibrî'nin *Münyetü's-Sâlihîn* isimli eseri, *Münyetü's-Sâlihîn/Âbidîn* şeklinde yazılarak eserin iki isimle bilindiğine dikkat çekilmiş ve daha önceki çalışmalarda yer almayan farklı bir eserinden de söz edilmiştir (2016, s. 316). Günay'ın makalesinde zikredilen ve daha sonra üzerine yüksek lisans tezi hazırlanan eser ise şudur:

- *İmam-ı A'zam'ın Fıkh-ı Ekber Şerhi*

İmam-ı A'zam'ın *Fıkh-ı Ekber'* ine dair Hibrî tarafından kaleme alınan eser üzerine 2022 yılında Merve Köksal tarafından bir yüksek lisans tezi hazırlanmış olup bu tezde, müellifin diğer eserlerinden de bahsedildiği görülmektedir (Köksal, 2022, s. 61-77). Tezde Hibrî'ye ait olarak toplam 12 eser adının zikredildiği farkedilirken; bunlardan 10 tanesinin adının daha önceki çalışmalarda geçtiği, "er-Risâletü'l-Fıkh" ve "Terceme-i Kısâs-ı Enbiya" adlı 2 eserin ise diğer çalışmalarda bulunmadığı görülmektedir. Ancak tez yazarı bu eserlerden biri olan "Terceme-i Kısâs-ı Enbiya" hakkında açıklama yaparken bu eserde Hibrî'nin adına rastlanmadığını dile getirerek, eserin müellife aidiyeti noktasında şüpheye düşmüş ve ihtimal olarak değerlendirilebileceğini ifade etmeye çalışmıştır (Köksal, 2022, s. 77). Bununla birlikte "er-Risâletü'l-Fıkh" adlı eserin de Hibrî'ye ait müstakil bir eser mi yoksa mevcut eserlerine ait bir bölüm mü olduğu henüz açıklığa kavuşmuş değildir. Zira müellifin çok sayıda hacimli eseri mevcut olup bunlar üzerine herhangi bir çalışma yapılmamış ve metinleri de ortaya konulmamıştır. Bu sebeple adı geçen risalenin müstakil bir eser olması yanında müellifin hacimli eserlerine ait bir bölüm

olma ihtimali de bulunmaktadır²⁵. Fakat şu anki bilgilere göre -içerisinde müellifin adının yer alması sebebiyle- bu eserin de Hibri'ye ait eserler arasında zikredilmesi mümkündür.

Burada bahsedilenler dışında Hibri'nin eserleri hakkında bilgi veren başka çalışmalar da mevcuttur. Fakat ilgili çalışmalarda özellikle Bursalı'nın *Osmanlı Müellifleri*'nin kaynak gösterildiği fark edilirken, sözü edilen biyografik bilgi ve eser adlarının da yine Bursalı'nın bahsettikleriyle sınırlı olduğu görülmektedir. Ayrıca müellifin eserleri üzerine hazırlanmış fakat Hibri'nin biyografisine dair herhangi bir bilgi vermeyen çalışmalar da bulunmaktadır. Ancak -eserlerle ilgili bu bölümde, Hibri Ali Efendi'nin biyografisine katkısı olmayan ve bilinen eserlerinin dışında yeni bir eserden bahsetmeyen bu tür çalışmalara -bilgi tekrarı yapmamak adına- yer verilmemiştir.

Görüldüğü üzere Hibri'ye ait olduğu söylenen veya ona nisbet edilen eserlerin sayısı -tekrar edilenler ve şüpheye düşülenler bir kenara bırakıldığında- 17'ye ulaşmaktadır. Bu eserlerden 13'ünün adı Bursalı'nın çalışmasında zikredilirken; onun bahsetmediği 2 eser isminin Özervarlı'nın ansiklopedi maddesinde, 1 eser adının Günay'ın makalesinde ve 1 eser isminin de Köksal'ın yüksek lisans tezinde dile getirildiği görülmektedir.

Bu bilgilerin yanı sıra kaynaklarda veya yapılmış diğer çalışmalarda adı geçmeyen ve ilk defa bu makaleyle tanıtımını yapacağımız kaside, tarih ve beyitlerin de yine Hibri Ali Efendi'ye ait olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu 17 eser üzerine burada ele aldığımız manzumeler de eklenmiş ve müellifin bilinen eser sayısı daha da artmıştır. Ancak Hibri ve eserleri üzerine yapılacak yeni araştırmalarla bu eser sayılarının değişebileceği düşünülebilir. Bu sebeple şu an için müellifin toplam eser sayısı hakkında nihai bir rakam vermenin erken olduğu kanaatindeyiz.

Hibri'nin Bilinmeyen Kasideleri

Hibri'nin iki farklı kişi için kaleme aldığı görülen bu kasidelerden sıralamaya göre daha önce olanları Seyyid Mustafa Paşa için yazılmış olup içerisinde Kızılhisar'ın ahvalinden de bahsedilmektedir. İbrahim Paşa için yazılmış olan kaside ve tarihlerin ise Eğriboz Adasının müdafaası sebebiyle kaleme alındıkları görülmektedir. Aşağıda bu kişiler hakkında yaptığımız araştırmalar neticesinde ulaşılabildiğimiz bazı bilgiler yer almaktadır.

Hibri Ali Efendi'nin Kaside Yazdığı Kişiler Hakkında Bilgiler

Emîr Mustafa Paşa: Yazma nüshada ilk sırada yer alan kasidenin, Emîr Mustafa Paşa için yazılmış olduğu görülmektedir. Kasidenin hemen öncesinde mensur olarak yer alan -ve bir anlamda kasidenin kime ve ne sebeple yazıldığını ifade eden- şöyle bir açıklama yazısı mevcuttur: "*Bin toksan sekiz târîhinde Venedik melâ'îni nakz-ı 'ahd ü 'isyân idüp Mora cezâresine müstevlî oldukda hilâf-ı inhâ ile Kızılhisâr kal'asını hedm idüp âhâlîsini Agriboza nakl itmek için hatt-ı hümmâyûn-ı sa'âdet-makrûnıyla fermân-ı celîlü'l-kadr vârid olup seygidü's-sâdât Emîr Mustafa Paşa Gîrîdden Agriboz muhâfazasına ta'yîn olunup Agriboza vâsıl olduğunda Kızılhisârî 'Alî Efendi bu kasîdeyi Emîr Paşa hazretleri[ne] 'arz idüp kal'a-i mezkûre yine ibkâ olunur. Rahmetullahi 'aleyh.*"

²⁵ Ayrıca tezde Hibri'nin "Tarîkî'l-Muhammediye Şerh-i Hidayet-i Hamidiyye" isminde bir eserinin daha olduğu ve bunun adının kaynaklarda veya kütüphane kataloglarında bulunmayıp sadece *Fıkh-ı Ekber Tercümesi*'nde geçtiği belirtilmektedir (Köksal, 2022, s. 83). Ancak bu eserin de müellifin *el-Minhaci'l-Muhammedi ve't-tarîku'l-Ahmedî* adlı Arapça eseriyle veya bu eserin yine Hibri tarafından yazılan *Hediyetü'l-Hibri fi terciyeti'l-Minhaci'l-Muhammedi* adlı Türkçe şerhiyle karıştırılmış olma ihtimali bulunmaktadır. Zira hiçbir kaynaktan yer almayan bu eser isminin, adı geçen eserlerin isimleriyle oldukça benzeştiği görülmektedir.

Yukarıda altı çizili olarak gösterdiğimiz bu ibareden anlaşıldığı üzere kendisinden Seyyid olarak bahsedilen Emîr Mustafa Paşa daha önceki görev yeri olan Girid'den - padişah fermanıyla- Eğriboz Adası muhafazası için tayin olunmuş ve onun Eğriboz'a gelmesi münasebetiyle -Kızılhisârî nisbesiyle de bilinen- Hibrî Ali Efendi de Mustafa Paşa'ya bu kasidesini sunmuştur. Burada kendisinden Seyyid olarak bahsedilen Mustafa Paşa'dan, kaside içerisinde yer alan şu beyitlerde de seyit, vezir, ser-asker, muhafız gibi yüksek rütbe bildiren unvanlarla bahsedildiği görülmektedir.

İlk kasideden beyitler

*Baht-ı devlet yâr olup câh-ı celâletle karîn
Geldi Agriboza hâlâ bir vezîr-i 'âlî-şân*

*Server-i sâmi semiyî-i Mustafâ Fahrü'r-rûsul
Hem Hasen-hulk u Hüseyin-sîret vezîr-i kâmrân*

*Hamdülillah fazl u lutfından Hudâ-yı lâ-yezâl
Âl-i Ahmedden bize ser-asker itdi imtinân*

*Husrev-i sâhib-sa'âdet mîr-i 'âlî-menzilet
Dürr-i de[r]yâ-yı vezâret ser-firâz-ı serverân*

*Sen der-âgûş it vezâret şâhireyn ey muhterem
Baht-ı bîdârın gelüp sakfında olsun pâsbân*

*Medhi sahrâsında kâsır 'akl-ı rehvarım benim
Kurretü'l- 'ayn-ı Muhammed fer'idir ol 'âlî-şân*

İkinci kasideden beyitler

*Bi-hamdillah ki fazlından bize lutf eyledi Yezdân
Ki nûr-ı âl-i Ahmedden muhâfîz eyledi ihsân*

*Melik-sîret melek-sûret sehâda ma'n-ı bî-hemtâ
Felek rahş-ı dilek bahş [u] vezîr-i mîr-i 'âlî-şân*

*O dürr-i bahr-i insânın odur fahr-i vezîrânın
Odur o seyyid-i sâdât anındır kadr ü 'izz ü şân*

Emîr Mustafa Paşa'nın kim olduğunu tespit etmek için yaptığımız araştırmalarda onun adının İstanbul Defterdarlığı tarafından defterdarlık kurumu üzerine hazırlanan bir e-kitapta yer aldığı görülmüştür (İstanbul Defterdarlığı, 2016, s. 293). Emîr Mustafa Paşa'nın ismi, bu kitapta dönemlere göre başdefterdarların adlarının verildiği listede, Dördüncü Mehmed Devri'ne ait listenin son sırasında "Emîr/Seyyid-Mustafa Paşa (7 Mayıs 1687/5 Teşrinievvel 1687)" şeklinde yer almaktadır. Bu kayıt hem tarih hem de isim olarak elimizdeki eserle örtüşmekte olup ayrıca bize aradığımız kişinin defterdar olarak görev yaptığı bilgisini de vermektedir.

Bu bilgilerden hareketle araştırmalarımızı sürdürmemiz neticesinde Emîr Mustafa Paşa'nın kaynaklarda; Defterdâr Seyyid Mustafa Paşa (Şeyhî Mehmed Efendi, 2018, s. 1442-1443), Defterdâr Vezîr Seyyid Mustafa Paşa (Türkal, 2012, s. 1077) ve Seyyid Mustafa Paşa (Defterdar Sarı Mehmed Paşa, 1995, s. 224-225) gibi isimlerle geçtiği görülmüştür. *Zübde-i Vekayiât'ta*; Defterdar Ali Efendi'nin görevinden azl edilerek yerine Eğriboz muhafazasında olan Seyyid Mustafa Paşa'nın bu göreve getirilişi hakkında "*huzûr-ı Sadr-ı*

a'zâmîde post-ı semmûr ilbâsiyle rütbe-i 'ulyâ-yı Defterdâriye nâfil oldı" denilerek bu hususta bilgi verilirken yine aynı kaynakta bu olayın tarihi olarak *"fi yevmi's-sâlis min cumâdi'l-âhire sene minhu"* denilerek 3 Cumadî'l-ahire (1098) yani 16 Nisan 1687²⁶ Çarşamba gününün tarihi gösterilmektedir (Defterdar Sarı Mehmed Paşa, 1995, s. 224-225).

Emîr Mustafa Paşa'nın, Dördüncü Mehmed (ö. 1693) döneminde sadrazamlık yapan Sarı Süleyman Paşa (ö. 1687) zamanında defterdarlık vazifesinde olduğu görülmektedir. Ancak paşanın bu vazifeye yükseltilişinin sıkıntılı bir zaman dilimine rastladığı anlaşılmaktadır. Zira Mustafa Paşa göreve getirildikten kısa bir süre sonra ordu içerisinde çıkan isyanlar sırasında asiler tarafından öldürülmüştür ki bu olaylar çok sayıda önemli devlet adamının ölümüne ve bunların yanı sıra dönemin sadrazamının da idam edilmesine sebep olmuştur. Onun öldürülmesiyle ilgili olarak *Zübde-i Vekayiât*'ta *"her uzvun pâre pâre idüp mazlûmen şehîd eylediler"* (Defterdar Sarı Mehmed Paşa, 1995, s. 244) denilirken; *Zeyl-i Fezleke*'de ise *"Bir alay ayağı çarıklı bî-dînler ağzına ve îmânuna sebat idüp, 'hâşâ sümme hâşâ şimden sonra seni bizim elimizden ceddin bile gelse kurtaramaz' deyüp, kılıç üşürüp pâre pâre eylediler"* (Silahdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, 2012, s. 1078) şeklinde bilgi verilmiştir²⁷. Kaynakları tetkik ettiğimizde bu olayın *"bin doksan sekiz, zi'l-kadesinin, yigirmi sekizinci günü"* gerçekleştiği bilgisine ulaşılmıştır ki bu tarihin miladi olarak 5 Ekim 1687 Pazar gününe denk geldiği görülmektedir.

İbrahim Paşa: Yazma nüshada, kendisine kaside sunulan diğer kişinin İbrahim Paşa olduğu görülmektedir. Onun için yazılan ilk kasidenin baş tarafında şiirin kime, ne sebeple ve hangi tarihte yazıldığını gösteren şöyle bir başlık bulunmaktadır: *"Der-medh-i vezîr-i 'âlî-şân İbrahim Paşa berây-ı inhizâm-ı küffâr-ı Venedik der-Agriboz târîh-i sene tis'a ve tis 'în ve elf"*

Bu başlıkta açıkça görüldüğü üzere kaside; Vezir İbrahim Paşa'ya, Eğriboz'da, 1099 senesinde, Venedik kafirlerini bozguna uğrattığı için yazılmıştır. Burada kendisinden vezir olarak söz edilen İbrahim Paşa için kasidelerin içerisindeki şu beyitlerde de yine "paşa, server, muhâfız, mîr, sâlâr" gibi yüksek mevki, riyaset ve komutanlık ifade eden kelimelerle söz edilmiştir.

İlk kasideden beyitler

*Oldı İbrâhîm Paşa 'avn-i Hakk ile medâr
'Ömrünü eفزûn ide vire murâdın Kirdigâr*

*Lâyık-ı sadr-ı mu 'allâ sâhib-i re'ÿ-i münîr
Mahzen-i cûd u şecâ'at ma 'den-i hilm ü vakâr*

*Başınızda var idi zerrîn sorguc serverâ
Bu sifât ile irürdün taşradan husna güzâr*

*Ata binmek serverâ mansûr u gâlib olmadır
Hamdülillah kim bunun te'vîli oldı âşikâr*

²⁶ Bu tarih ile İstanbul Defterdarlığının hazırladığı e-kitaptaki "7 Mayıs 1687" tarihi arasında 3 haftalık bir fark olduğu görülmektedir. *Zübde-i Vekayiât*'a göre Emîr/Seyyid Mustafa Paşa 3 hafta kadar daha önce Defterdarlığa yükseltilmiştir.

²⁷ Emîr/Seyyid Mustafa Paşa'nın ölüm hadisesiyle ilgili detaylar için şu eserlere bakılabilir: Defterdar Sarı Mehmed Paşa (1995). *Zübde-i Vekayiât*, (haz. Abdülkadir Özcan), Ankara: TTK yay. s. 243-244; Türkal N. K. (2012). *Silahdâr Fındıklılı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke*. Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, s. 1077-1078; Şeyhî Mehmed Efendi (2018), *Vekâyi 'u'l-Fuzalâ, Şeyhî'nin Şakâ'ik Zeyli*, (haz. Ramazan Ekinci), İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, C. 2, s. 1442-1443.

İkinci kasideden

Sa 'âdetle muḥâfızdı Agriboza
Meh-i burc-ı 'alâ mîr-i mu'azzam

Ser-efrâz-ı cihân İbrâhîm Paşa
Şecâ'at bîşesinde şîr-i zaygam

Çün oldı kerem bezmi kâr-zârın
Seni Hak kıldı sâlâr-ı mukaddem

Bi-hamdillah bu gazv-i ekberi Hak
Nasîb itdi sana ey mîr-i ekrem

Üçüncü kasideden

'Âleme doldı meserret geldi paşa-yı kerîm
Yine fazlından bize lutf itdi Allahu'r-Rahîm

Eğriboz'un Venediklilere karşı savunulmasındaki başarısıyla tanınan İbrahim Paşa Çelebi unvanıyla bilinmektedir. Kaynaklarda kendisinden Vezir-i mükerrem İbrahim Paşa (Defterdar Sarı Mehmed Paşa, 1995, s. 297), Vezir Çelebi İbrahim Paşa (Silahdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, 2012, s. 755), Muhafız Çelebi İbrahim Paşa (Uzunçarşılı, C. III, s. 540) gibi isimlerle de bahsedilmektedir. *Zübde-i Vekayiât*'ta Vezir İbrahim Paşa'nın Mora'ya ser-asker olarak tayin edilmesiyle ilgili şu bilgiler verilmiştir: "*Sâbika Dergâh-ı 'âli yeniçeriler ağası ve ba'dehû eyâlet-i Erzurum ve ba'dehû Bağdad ve hâlâ Eğriboz muḥâfazasında olan Vezîr İbrahim Paşa 1099 senesinden berü muḥâfazada olup ve kal'a-i mezbûre mukaddemâ küffâr tarafından iki aydan mutecâviz olan muḥâsarasında uğur-ı dîn-i mübîninde kemâl-i sadâkat üzere hizmet eylediği numâyân olduğundan mâ'adâ, Venedik keferesi miyânında dahi re'ÿ ü tedbîri ve şecâ'at ü bahâdırılığı iştihâr bulmağla Eğriboz kal'asından ihrâc ve Mora cânibine ta'ÿîn olunan 'asâkir-i İslâm'a ser-asker ta'ÿîn ve selefi olan ser-asker Koca Halîl Paşa Eğriboz kal'ası muḥâfazasına ta'ÿîn olundu, fi'l-yeumi'l-hâdi-ışrîne min şehri rebî'î'l-âhir sene minhû.*" (Defterdar Sarı Mehmed Paşa, 1995, s. 505). Buradaki yazılanlardan; paşanın daha önceki görevlerine, Eğriboz muhafazasındaki başarısına, tedbirli ve cesaretli oluşuna dair bilgilere ulaşılmakta ve Mora'ya tayin olduğu tarihin de 21 Rebiü'l-âhir sene (1106) yani 9 Aralık 1694 Perşembe günü olduğu öğrenilmektedir.

Kaside ve Tarihlerin İncelemesi

Kasideler

Hibrî'nin bilinmeyen kasidelerini içeren yazma nüshada, kasidelerin yanı sıra birkaç tarih ve müstakil olarak yazılmış beyitler de mevcuttur. Aşağıda bu manzumelerin hacimleri, nazım şekilleri, vezinleri ve diğer özelliklerine dair bilgiler bulunmaktadır.

1. Kaside: Manzumeler arasında ilk sırada yer alan bu şiir, 59 beyitten oluşmaktadır. Aruzun remel bahrine ait "fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün" vezin kalıbıyla yazıldığı ve "-ân" kafiyeyle olduğu görülmektedir. Yukarıda hakkında bazı bilgiler verilen Emîr Mustafa Paşa için yazılmıştır. 24, 29 ve 59. beyitlerde olmak üzere üç yerde mahlas bulunmaktadır. Matla beyti şu şekildedir:

Bir seher gördüm ki bâg-ı cennete dönmüş cihân
Rûy-ı seyîd gibi dolmuş nûr ile heft âsümân

Bu manzumede bazı farklılıklarına rağmen klasik kasidede yer alması gereken bölümlerin pek çoğu bulunmaktadır. Buna göre kasidenin 1-8. beyitler arası nesib, 9 ve 10.

beyitler girizgâh, 11-23. beyitler arası medhiye, 24. beyit tac beyti (mahlas beyti), 25-28. beyitler (fahriye yerine şairin kendisinden bahsettiği bölüm), 29. beyit (ikinci mahlas beyti ve duaya geçiş), 30-34. beyitler dua, 35-58. beyitler (“Arz-ı ahvâl-i Kızılhisâr” başlığı altında şairin yaşadığı yerden bahsettiği bölüm), 59. beyit (üçüncü mahlas beyti ve tekrar dua) şeklinde bir yapısının olduğu görülmektedir.

2. Kaside: Manzumeler arasında ikinci sırada yer alan bu şiir, 7 beyitten oluşmaktadır. Aruzun hezec bahrine ait “mefâ‘ ilün mefâ‘ ilün mefâ‘ ilün mefâ‘ ilün” vezin kalıbıyla yazıldığı ve bir önceki kasidedeki gibi “-ân” kafiyeli olduğu görülmektedir. Emîr Mustafa Paşa’nın övgüsünü yapmak için yazılmış ikinci kasidedir. Mahlas son beyitte bulunmaktadır. Matla beyti şu şekildedir:

*Bi-hamdillah ki fazlından bize lutf eyledi Yezdân
Ki nûr-ı âl-i Ahmedden muhâfız eyledi ihsân*

Bu manzumede ilk altı beyit medhiye, yedinci beyit ise tac (mahlas) beytidir.

3. Kaside: Manzumeler arasında üçüncü sırada yer alan bu şiir, 29 beyitten oluşmaktadır. Aruzun remel bahrine ait “fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilün” vezin kalıbıyla yazılmıştır ve “-âr” kafiyelidir. Vezir Çelebi İbrahim Paşa için yazılmıştır. Kasidenin başlığı mevcut olup bu başlıkta şiirin kime, ne zaman, ne için ve hangi tarihte yazılmış olduğunun bilgisi verilmiştir. 7 ve 20. beyitlerde olmak üzere iki yerde mahlas bulunmaktadır. Matla beyti şu şekildedir:

*Şükr ü minnet Hakka kim lutf-ı latîf-i Kirdigâr
Virdi nusret ehl-i İslâma ilâ-yevmi’l-karâr*

Manzumedeki beyitlerin kaside bölümlerine göre tasnifi şu şekildedir: 1-6. beyitler nesib (Eğriboz müdafasının kazanılmasından bahsedilmesi), 7. beyit tac (mahlas) beyti, 8. beyit dua, 9-19. beyitler arası medhiye, 20. beyit tac (ikinci mahlas) ve dua beyti, 21. beyit dua, 22-25. beyitler şairin gördüğü rüyayı ve bu rüyanın tabirini anlatması, 26-29. beyitler tekrardan dua edilmesi.

4. Kaside: Dördüncü sırada yer alan şiir, 26 beyitten oluşmaktadır. Aruzun hezec bahrine ait “mefâ‘ ilün mefâ‘ ilün fe‘ ülün” vezin kalıbıyla yazılmıştır ve “-em” kafiyelidir. “Ve lehü eyzan” başlığını taşıyan bu kasidenin de bir önceki gibi Vezir Çelebi İbrahim Paşa için yazılmış olduğu görülmektedir. Mahlas 26. beyitte bulunmaktadır. Matla beyti şu şekildedir:

*Yine güldi zamân dehr oldı hurrem
Cihân doldı safâ‘i zevk ile hem*

Manzumedeki beyitlerin kaside bölümlerine göre tasnifi şu şekildedir: 1-5. beyitler nesib (bahar tasviri), 6. beyit girizgâh, 7-22. beyitler medhiye, 23-25. beyitler dua, 26. beyit ise hem tac (mahlas) hem de dua beytidir.

5. Kaside: Tarih ve beyitlerden sonra yazılmış olan ve yazmadaki sıraya göre en son sırada yer alan bu şiir ise 5 beyittir. Aruzun remel bahrine ait “fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilün” vezin kalıbıyla yazılmıştır ve “-îm” kafiyelidir. Hibrî’ye aidiyetini ve Vezir Çelebi İbrahim Paşa için yazılmış olduğunu gösteren “Lî’l-Hibrî eyzan berây-ı İbrahim Paşa” şeklinde bir başlığı bulunmaktadır. Mahlas 5. beyitte bulunmaktadır ve matla beyti şu şekildedir:

*‘Âleme doldı meserret geldi paşa-yı kerîm
Yine fazlından bize lutf itdi Allahu’r-Rahîm*

Manzumedeki beyitlerin kaside bölümlerine göre tasnifi şöyledir: 1. beyit medhiye, 2-4. beyitler dua, 5. beyit ise hem tac (mahlas) hem de dua beytidir.

Görüldüğü üzere bu beş kasideden birincisi 59, ikincisi 7, üçüncüsü 29, dördüncüsü 26 ve beşincisi ise 5 beyit uzunluğundadır. Bu durumda ikinci sıradaki 7 ve beşinci sıradaki 5 beyitlik kasidelerin kısa hacimli oldukları görülmektedir²⁸.

Tarihler

Tarih 1: Hıbrî, Çelebi İbrahim Paşa için yazdığı 26 beyitlik kasideden sonra "Ve lehü eyzan" başlığı altında Eğriboz muhafazasının yılını gösteren iki adet tarih düşürmüştür. Bunların ilkinde beyti yazmadan önce "Bu gazânın târihin bilmek dilersen tâyı ko" şeklinde bir açıklama yapmış sonra aşağıdaki beyti yazmıştır:

(fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün)

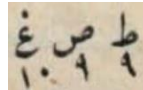
Hâne-i âhâda hem 'aşerâta it ihtiyâr

Hâne-i mi tâta ko gaynı eyâ sâhib hüner

Beyitte ve hemen öncesindeki açıklama cümlesinde geçen ifadeler dikkate alındığında yazarın öncelikle birler basamağına ve onlar basamağına "tâ konulması" gerektiğini söylediği ve ikinci mısradaki da yüzler basamağına "gayn konulması" gerektiğini ifade ettiği görülmektedir. Bu durumda önce (ط) "tı/ta" harfinin ebced değeri olan 9 rakamının birler ve onlar basamağına yazılması ve ardından (غ) "ğayn" harfinin ebced değeri olan 1000 rakamının da yüzler basamağına yazılması gerektiği anlaşılmakta ve sonuçta 1099 hicri tarihine ulaşılmaktadır ki bu tarih miladi olarak 1687-1688'e denk gelmekte ve Eğriboz müdafaasının tarihini vermektedir. Bu ilk tarih beytinin matla/mukaffa olduğu görülmektedir.

Tarih 2: Bu beyitten sonrasında "İşbu tarz-ı nev ile târihi olur âşikâr" şeklinde bir mısra yazılmış ve karşısına sırasıyla "ط", "ص", ve "غ" harfleri yazılarak onların altına da Arabî rakamlarla 1099 sayısı eklenmiştir.

İşbu tarz-ı nev ile târihi olur âşikâr

Burada ise yazarın tarz-ı nev olarak ifade ettiği tarih düşürme usulüne göre mısra yerine -yukarıda yazma nüshadan alınan görüntü şeklindeki gibi- sadece harfler ve

²⁸ Edebiyatımızda bu tür kısa kasidelerin mevcut olduğu bilinmekte ve beyit sayısı daha az olan örneklerin de tespit edildiği görülmektedir. Bununla ilgili olarak Yaşar Aydemir, 17. yy. Türk Edebiyatında Kaside adlı tez çalışmasında, 760 kaside üzerine yaptığı incelemede 9 beytin altında 30 kaside tespit ettiğini söylemektedir (Aydemir, 1994, s. VIII). Fakat yazarın sayıları verdiği tabloya baktığımızda -9 beytin altında- iki beyitlik 1, üç beyitlik 3, dört beyitlik 1, beş beyitlik 14, altı beyitlik 1, yedi beyitlik 10 ve sekiz beyitlik 2 tane olmak üzere toplamda 32 kasidenin tespit edildiği fark edilmektedir (Aydemir, 1994, s. VIII). Bununla birlikte kasidelerin beyit sayıları hakkında kaynaklarda çok çeşitli rakamların telaffuz edildiği de görülmektedir. Bu hususta; on beş beyitten fazla olmak üzere yazılan uzun manzume (Tahirü'l-Mevlevî, 1994, s. 84), 9 beyitten 100 beyte kadar (İpekten 1997, s. 38), en az 15 beyit uzunluğunda (Saraç, 2019, s.333), beyit sayısı 31 ile 99 arasında değişir (Güzel, 2012, s. 206), en az 15 beyitlik bir manzume (İz, 2015, s. 2) Türk edebiyatında kasideler otuz üç ile doksan dokuz beyit arasında değişen uzunlukta düzenlenmiştir (Pala, 2001, C. 24, s. 565), kasidenin beyit sayısı hakkında kesin bir sınır çizmek doğru değildir fakat ortalama bir kaside daha çok 30-45 beyit arasındadır (Aydemir, 2002, s. 142), en az 31 en çok 99 beyit olur beyit sayısı 31'den az kasideler de vardır (Dilçin, 2005, s. 123), bu konuda gelinen son nokta kasidenin beyit sayısının 2 ile 303 beyit arasında değiştiğidir (Kılıç, 2005, s. 210), bir kasidenin oluşumu için iki nazım birimine -iki beyte- ihtiyaç vardır o hâlde kaside en az iki beyitlik bir nazım şekli olmalıdır (Kurnaz ve Çeltik, 2013, s. 188), kasidenin uzunluğunu tayin eden esas husus, bu birbirini tutmayan rakamlar değil, tek bir kafiye etrafında uzayıp giden manzumeye şairin kafiye bulma gücüdür (Aktün, 1994, C. 9, s. 408) şeklinde bilgiler verildiği görülmektedir.

rakamların yazılı olduğu görülmektedir. Bunları, aşağıda köşeli parantez içerisinde gösterdiğimiz gibi okuduğumuzda ise “fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilün” vezin kalıbına uygun bir mısraya dönüşmektedir.

[Tâ vü sad ü gayn u bir ü sıfır u tokuz u tokuz]

Yazarın tarz-ı nev olarak ifade ettiği ikinci tarih beytinin, müfred olduğu görülmektedir.

Diğer Beyitler

Yazma nüshada bunların hemen ardından “Ve lehü eyzan” başlığı altında Çelebi İbrahim Paşa için Farsça müfred bir beyit yazılmıştır:

*Şud nâm-ı şerîfet nâm-ı Halîl Rahman serverâ
Ezîn nükte şud âteş-i kâfir der-Agriboz gülşen²⁹*

Daha sonra “Ve lehü eyzan” notu düşülerek Çelebi İbrahim Paşa’ya Türkçe matla/mukaffa bir beyit yazılmıştır:

*Firâvân ola ‘ömrün devletin efzûn ide Yezdân
Ola düşmenlerin giryân cümle dostların şâdân*

Bunların ardından yine aynı kişi için “Ve lehü eyzan” başlığı altında Farsça olarak matla/mukaffa bir beyit daha yazılmıştır:

*Dü İbrâhîm âmed be-husn-ı bülend
Yekî şîr-i zaygam yekî Yûsufend³⁰*

Nüsha Bilgisi

Üzerinde çalışma yaptığımız kasidelere dair başka bir nüshaya veya bu eserlerle ilgili herhangi bir kayda şu an için ulaşılamamıştır. Hâlihazırda mevcut olan bu nüsha ise İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi Türkçe yazma koleksiyonunda bulunmakta olup NEKTY01410 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Ancak kasidelere ait bilgiler bu nüshanın katalog bilgileri arasında da mevcut değildir. Zira bu nüshanın ilk tarafında müellifin *Münyetü’l-Âbidîn* olarak bilinen başka bir eseri bulunmakta olup nüshanın da bu eserin adıyla kaydedilmiş olduğu görülmektedir. Kütüphanede ilgili eseri tanımlayan başlıkta “Şurut-u salat şerh-i münyetü’l-abidin” şeklinde bir kayıt olmakla birlikte yazar adı olarak Şemseddin Muhammed b. Hamza el-Fenari’nin ismi bulunmaktadır. Bunun yanı sıra eserin kayıtlarına ek yazar olarak “Habri-Ali el-Germiyani, çev.” şeklinde bir bilgi ilavesi yapılmıştır. Fakat burada da Hibrî Ali Efendî’nin ismi “Habri” şeklinde hatalı bir şekilde yazılmıştır. Ayrıca yazma nüshanın sayfa numaralandırılmasında da hata yapılmış ve *Münyetü’l-Âbidîn*’in metnini içeren ilk varak boş bırakılıp ikinci varak 1 rakamıyla başlatılmıştır. Bu sebeple aslında (89a)’da bitmesine rağmen eser, (90a)’da bitmiş olarak görünmektedir. Bu durum, kasidelerin metinlerini içeren sayfalara da sirayet etmiş ve kasidelerin başladığı varak (89b)’de değil de (90b)’de başlıyormuş gibi numaralandırılmıştır. Bu sebeple metin kısmında varak numaralarının gösterilmesinde bu duruma dikkat edilmiş ve numaralar, nüshadaki yanlış yazılı şekle göre değil de olması gereken doğru şekillerine göre birer sayfa geriden alınarak gösterilmişlerdir. Ayrıca kütüphane kayıtlarında yazı türünün talik ve satır sayısının 17 olarak yazıldığı görülmektedir. Bunların dışında -kütüphane kayıtlarında yer

²⁹ Farsça yazılmış bu beyit, anlam olarak “Ey server senin şerefli bir isim olan Halil Rahman adın, Agriboza gül bahçesi, kafire ise ateş olan bir nükte oldu.” şeklinde çevrilebilir.

³⁰ Farsça olan bu beyit, “Bu yüksek kaleye iki İbrahim geldi. Biri ısrar/parçalayan bir arslan, diğeri Yûsuf (gibidirler).” şeklinde çevrilebilir.

almasa da- nüshanın rakabe kaydının bulunduğunu, kırmızı cetveli olduğunu ve çift sütun biçiminde tertip edildiğini de belirtmeliyiz³¹.

Çeviri Yazılı Metin Hakkında Açıklamalar

Yukarıda belirtildiği üzere -şu an için- manzumeleri ihtiva eden tek nüsha tespit edilmiştir. Bu sebeple çeviri yazılı metin hazırlanırken başka bir nüshadan yararlanmak imkânı bulunamamıştır. Bununla birlikte eksik veya yanlış yazıldığı düşünülen bazı beyitlerde eğer tamamlanma yapılmışsa bunlar için köşeli parantez [] kullanılmış, kelime değiştirilmesi gibi farklı müdahalelerde ise bu durum dipnot verilerek izah edilmiştir.

Makalenin çeviri yazılı metin kısmında transkripsiyon harflerinin kullanılması gerektiği için bu kısımda "Oktay New Transkripsiyon" fontu kullanılmıştır.³²

Yazma nüshada Lafzatullah içeren "Hamdülillah, Rahmetullah, Fî-sebîlillah" gibi kelimelerin son heceleri; -bunların Arap harfleriyle yazılan orijinal şekillerinde uzun ünlü yazılmadığı/gösterilmediği için- tarafımızdan yapılan çeviride de uzun ünlüyle yazılmamıştır.

Uzun ünlü içeren "câvidân, mîzân, âsûde" gibi kelimelerdeki uzun ünlülerin gösterilmesinde ise "elif" için (Â-â), "ye" için (Î-î), "vav" için ise (Û-û) şeklinde uzatma işareti olan harfler tercih edilmiştir. Metindeki diğer transkripsiyonlu harfler için de şu işaretler kullanılmıştır: ث için (S-s), ح için (H-h), خ için (H-h), ذ için (Z-z), ض için (S-s), ض için (Z-z-D-d), ط için (T-t), ظ için (Z-z), ع için (‘), غ için (Ġ-ğ), ق için (K-k), ك için (K-k-G-g-ñ). Ayrıca hemze "ء" yerine (‘) işareti, kesme için de (‘) işareti kullanılmıştır.

Metin içerisinde geçen Arapça yapıdaki terkipler için "Zü'l-Celâl, Allahu'r-Rahîm, yevmî'l-karâr" örneklerinde olduğu gibi kesme işareti (‘) ve kısa çizgi (-) kullanılmış; Farsça yapıdaki terkipler ise "nâm-ı kerîm, halk-ı cihân" örneklerindeki gibi sadece kısa çizgi (-) ile gösterilmiştir. Ayrıca vezin gereği ünlü düşmesi yapılması gereken kelimelerde ise "diy'âmîn < (diye âmîn)" örneğinde olduğu gibi düşürülen harf yerine kesme işareti (‘) getirilmiştir.

Metin

(89b) Biñ toqsan sekiz târîhinde Venedik melâ'îni naqz-ı 'ahd ü 'işyân idüp Mora cezâresine müstevlî oldukça hilâf-ı inhâ ile Kızılhişâr kal'asını hedm idüp âhâlîsini Ağriboza naql itmek için haqq-ı hümâyûn-ı sa'âdet-maqrûniyla fermân-ı celîlü'l-kaqr vârid olup seyyidü's-sâdât Emîr Muştafâ Paşa Gîrîdden Ağriboz muhâfazasına ta'yîn olunup Ağriboza vâsıl olduğunda Kızılhişârî 'Alî Efendi bu kaşîdeyi Emîr Paşa hazretleri[ne] 'arz idüp kal'a-i mezkûre yine ibkâ olunur. Rahmetullahi 'aleyh.

Kaşîde-i mezkûr budur

(fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün)

- 1 Bir seher gördüm ki bâğ-ı cennete dönmüş cihân
Rûy-ı seyyid gibi dolmuş nûr ile heft âsümân

³¹ Elimizdeki bu kasidelerin yer aldığı yazma nüsha, *Münyetü'l-Âbidîn*'e ait olduğundan dolayı mezkûr eserin bilinen diğer nüshası da incelenmiştir. Fakat incelemesini yaptığımız -Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi koleksiyonundaki 949 numaralı- nüshada bu kaside ve tarihlerin bulunmadıkları görülmüştür.

³² Bu font, makalenin yayınlanması için gönderildiği *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*'nin yazım kurallarında özellikle belirtildiği için kullanılmıştır.

- 2 Her taraf dolmuş şadâ-yı hayr-ı maqdemden zemîn
Şâdümân olmuş nevâ-yı müjdegânîden zamân
- 3 Hamd idüp Haqqa lisân-ı hâl ile her bî-zebân
Ferşden tâ ‘ arşa dek dolmuş şadâ-yı kudsiyân
- 4 Her gönül olmuş güşâde verd-i ra‘ nâlar gibi
Bir dürülmüş çihre ancak gonçe vardır gülsitân
- 5 Şahını eflâkiñ dolup şâdî-i behcetle sürûr
Kalmamış bir zerre kat‘ â güşşa vü gamdan nişân
- 6 Hayret almışdı derûnum görüben bu hâleti
Bu ne hikmetdir deyü fikr eyler iken nâ-gehân³³
- 7 Güş-ı câna hâtif-i gaybetden irdi bu nidâ
Ey belâ bendinde zâr olmuş za‘ if ü nâ-tüvân
- 8 Bâ‘ işin cüş u hurûşuñ hiç bilür misin nedir
Bu sürûr-ı ‘ âlemiñ esrârı oldımı ‘ ayân
- 9 Baht-ı devlet yâr olup câh-ı celâletle qarîn
Geldi Ağriboza hâlâ bir vezîr-i ‘ âlî-şân
- (90a)³⁴ 10 A‘ nî paşa-yı felek-ıqadr [ü] melek-rû pür-kerem
Âfitâb-ı dîn ü devlet ser-firâz-ı kâr-dân
- 11 Server-i sâmi semiyî-i Muştafâ Fahrü‘r-rusul
Hem Hasen-hulq u Hüseyn-sîret vezîr-i kâm-rân
- 12 Hamdü li‘llah fazl u luftından Hudâ-yı lâ-yezâl
Âl-i Aşmedden bize ser-‘ asker itdi imtinân
- 13 Mazhar-ı sırr-ı Hudâ sırr-ı Muhammed seyf-i Haq
Kim hadenginden asan mîşe-i beber-i jiyân³⁵
- 14 Hayderî-şavlet ‘ Ömer-satvet Ebûbeker-i‘ tiqâd
Hem hayâda hazret-i ‘ Osmân müyesser bi‘l-cinân
- 15 Hem şehâda³⁶ Hâtim-i Taydan ziyâde şöhretiñ
Hem şecâ‘ atde adîñ Rüstemden artık âsitân

³³ Yazma nüshada “deyü” kelimesindeki “yü” ekinin “deyüyü” şeklinde iki kere yazılı olduğu görülmektedir. Ancak ilgili ekin mükerrer yazımı, -hem vezin ve hem de anlam gereği- hataya sebep olduğu için çeviri yazıya aktarılmamıştır.

³⁴ Yazma nüshada hatalı numaralandırma sebebiyle bu varakta 91 yazılı.

³⁵ Yazma nüshada “jiyân” kelimesindeki “ye” harfinin noktaları yazılmamış.

³⁶ Yazma nüshada “şehâ” kelimesi, “h” (ح) ile yazılı.

- 16 Feth ü nuşret çihresin mir'ât-ı şemşîriñ seniñ
Gösterir halk-ı cihâna dem-be-dem günden ' ayân
- 17 Husrev-i şâhib-sa' âdet mîr-i ' âlî-menzilet
Dürr-i de[r]yâ-yı vezâret ser-firâz-ı serverân
- 18 Sensin³⁷ ol bir aşl-ı kâminden gelen fer' -i reff'
Kim hümâ-yı baht anıñ başındayımıñ âşiyân
- 19 Sensin ol server ki kadriñ âsümânında seniñ
Eylemiş fazl-ı haseb ' âlî neseble iktirân
- 20 Sen der-âgûş it vezâret şâhireyn ey muhterem
Baht-ı bîdârıñ gelüp saqfiñda olsun pâsbân
- 21 [Hem] kelâmıñ meclis-i a' tâf ' ammârın kerem³⁸
Şeh-süvâr-ı ' arşa-i el'tâf-ı ' âlî-kadr ü şân
- 22 Âsitânıñ kıble-i erbâb-ı hâcât u niyâz
Hâk-i pâyiñ dîde-i a' yâna kuhl-i işfahân
- 23 Medhî şahrâsında kâşır ' aql-ı rehvarım benim
Kurretü'l- ' ayn-ı Muhammed fer' idir ol ' âlî-şân
- 24 Ser-firâzâ dâ' î muhliş bu Hibrî-i müstemend
Bende-i üftâdedir boynunda bendi yok hemân
- 25 İhtiyâr idüp cihân mülkinde bir künc-i ferâğ
Hayli demdir kim hamûlü' z-zıkr dutmuşdur mekân
- (90b) 26 Ol ferâgat kûşesinde el çeküp her nesneden
Ağzıma mühr-i sükût urup oturmuşdum hemân
- 27 Yoğ idi gönlümde hergiz nazm-ı ebyâta heves
Tab' -ı şerhîler deminden dehşet³⁹ itmişdi zebân

³⁷ Mısra başında yer alan ve "sensin" olarak çevirdiğimiz kelime yazma nüshada şeklinde yazılı. Dikkat edilecek olursa bir sonraki beytin de "Sensin ol" ifadesi ile başladığı ve memduha ait bazı özelliklerin sıralanmaya devam ettiği görülmektedir. Bu sebeple nüshanın başka yerlerinde de mevcut olan yazım yanlışlarından birinin de burada yapıldığı düşünülmüş ve okuma tercihimiz bu yönde gerçekleşmiştir.

³⁸ Bu dize yazma nüshada "kelâmıñ meclis-i a' tâf ' ammârın kerem" şeklinde yazılmıştır. Bu hâliyle yazıldığında vezin problemi oluştuğu için -vezin ve anlama uygun olarak- köşeli parantez içerisindeki kelime tarafımızdan eklenmiştir.

³⁹ Yazma nüshada "دهشت" olarak yazılı olan bu kelimeye sözlüklerde rastlanılmamıştır. Bu durumda birkaç ihtimal ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki kelimenin aslında "dehşet" olması gerektiği fakat "دهشت" yazılması gerekirken bir harfin yanlış yazıldığı, ikincisi kelimenin "vahşet" olması gerektiği ancak "دهشت" yazılması gerekirken iki harfin yanlış yazıldığı, üçüncüsü ise kelimenin aslında "dehş" olması gerektiği lakin "دهشت" yazılması gerekirken bir harfin fazladan yazıldığıdır. Fakat ikinci ihtimal iki yanlış yazımı birden içermesi sebebiyle elenmiştir. Diğer ihtimallere baktığımızda "dehşet" (دهشت) kelimesinin "1. şaşma, 2. korku telaş..." (Devellioğlu, 2006, s. 172) anlamları bulunurken; "dehş" (دهش) kelimesinin "1. bir işe başlama, 2.

- 28 Mağdem-i meymûnuñ ammâ viridi bir hâlet baña
Dil sürûr ile dolup gûyâ geldi tâze cân⁴⁰
- 29 Gel kelâmîñ Hıbrîyâ hatm it du‘ â-yı hayr ile
Sözi îcâz it muhâl⁴¹ olmaya elfâz-ı lisân
- 30 Kim murâdîñ bu teşebbütten⁴² du‘ â-yı hayrdır
İt du‘ â-yı hayr ile hatm-i kelâm ey pîr-i fân
- 31 Hâliyâ ol ‘ırk-ı fâhir eşref-i eşrâf için
El açup itdim du‘ â-yı devletin vird-i zebân
- 32 Nitekim ola felek farkında encüm tâb-dâr
Nitekim ire bahâr ardınca eyyâm-ı hazân
- 33 Ola rûz-efzûn devletiñ günden güne⁴³
Gülşeni iqbâliñiñ ser-sebz bahtıñ câvidân
- 34 Dest-giriñ ola Hâk tevfiğini ide refik
Her umûruñda mu‘îniñ ola Rabb-i Müste‘ân

‘Arz-ı ahvâl-i Kızılhişâr

(fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilün)

- 35 Serverâ Kızılhişârda dört niyâz-geh var iken
Mescid ü câmi‘ Cum‘ a oğunur iken ezân
- 36 Siyyemâ sultân Muhammed Fâtîh-i mağfûr-lehiñ
Mescidi hem câmi‘ i var ƣal‘ ada ey ‘âlî-şân
- 37 Bu diyâra reşk ider ƣurbında olan memleket
Şuları mâ‘-i ma‘în ü toprağıdır za‘ ferân
- 38 Nârı envâr-ı tecellîdir hevâsı ‘anberîn
Ƙaşr-ı firdevs-i berîn olmuş durur her gülsitân
- 39 Örneğidir hışnı ƣarhıñ günbedi durur anıñ

karanlık, bulanıklık” (Devellioğlu, 2006, s. 172) anlamlarını iƣerdiđi görölmüştür. Bu durumda ilk ihtimalin yani “dehşet” (دهشت) kelimesinin beyitle daha uyumlu olduğu düşünölerek bu ihtimal tercih edilmiştir. Buna göre yazı ƣevirisinde de “dehşet” kelimesinin sözlüklerde yer alan asıl şekli esas alınmıştır.

⁴⁰ Bu dizede hece eksikliği sebebiyle vezin aksaklığı mevcut.

⁴¹ Yazma nüshada bu kelimenin “محل” (maħal) olarak yazıldığı görölmektedir. Ancak anlam aƣısından bakıldığında kelimenin muhâl biçiminde yazılmasının daha isabetli olacağı fark edilmektedir. Bu sebeple yazım yanlışı olduğu düşünölen bu kelimenin yazı ƣevirisinde, -doğrusu olarak düşünödüğümüz- ve sözlüklerde “محل” şeklinde geƣen yazılış esas alınmıştır.

⁴² Bu kelimenin, yazma nüshada (تسبٹ) şeklinde yazılı olduğu görölmektedir. Ancak vezin ve anlam aƣısından kontrol edildiğinde burada bir yazım yanlışı olduğu düşünölerek ilgili kelime “teşebbüt” (تسبت) olarak okunmuştur.

⁴³ Bu dizede kelime eksikliği sebebiyle vezin bozuk.

- Burcları bâlâ vü büleñd âsümâna hem-^ç inân
- 40 Giceler ki ola zulumât yağa yağmur u qar
Ġaybdan şem^ç -i cihân-ârâlar olurlar ^ç ayân
- 41 Burc-ı eflâk üzre yıldızlar gibi virir ziyâ
Göz kamaşır anlarıñ nûrundan ey şâhib-ķırân
- (91a)⁴⁴ 42 Niçe kerre gördüm ü anı temâşâ eyledim
Ġaķ te^ç âlâ eylemiş o ħal^ç a[ya] bu sırr-ı şân
- 43 Bulmamış yol başmamış ħaķ^ç â ħadem mekr ü fiten
Gülleri bî-ħâr u ħas⁴⁵ bülbülleri şîrîn-zebân
- 44 Otları nergis benefşe sünbül ü hem yâsemen
Ol hevâdır bu faķîri dutdıran bunda mekân
- 45 Bu ne lâyıķ hedm idüp [anı] perîşân ideler
Ġaķ te^ç âlâ bir günüñ biñ ide itdiñ anı şıyân⁴⁶
- 46 Nâ'il olduñ bir şevâb-ı bî-bahâya serverâ
Câme-i nazm[ım] anıñ vaşfinda ^ç âciz bî-zebân
- 47 Ehliniñ ħod ekşeri ider ħazâya raħbeti
Fî-sebîlillah şalar a^ç dâya hem seyf ü sinân
- 48 Câm-ı tîĝ ile virirler düşmene ħılķî şarâb
Sîĥ-i şerr ile ħılurlar cigerini biryân⁴⁷
- 49 Seng ü ħâķi ħûn-ı a^ç dâdan ser-â-ser la^ç l-i nâb
Her nebâtı şanasın şahrâda naĥl-i erguvân
- 50 Nîk-mahzarlar biri birine ħâyret raĥmı var
Şîr-i nerlerdir meşâf u ceng içinde bî-emân
- 51 Her dem iderler vücûd-ı düşmeni ifnâ vü ceng
Bu ribâķ içinde ħatm it ^ç ömrümi yâ Müste^ç ân
- 52 Gerçi azdan azdır bunlar velâķin nice kez⁴⁸
Az cemâ^ç at ħâlib olur bî-şümâra bî-gümân
- 53 İzn-i Ġaķķ ile olur bu bunda yoķdur iştibâĥ
Buña nâtiķ âyet-i Ġur'ân-ı ħaķ^ç iyyü'l-beyân

⁴⁴ Yazma nüshada hatalı numaralandırma sebebiyle bu varakta 92 yazılı.

⁴⁵ Yazma nüshada "ħâr u ħas" ikilemesindeki "ħas" kelimesi "ĥ" (ح) ile yazılı.

⁴⁶ Bu mısradaki vezin bozuk.

⁴⁷ Bu dizelerde hece/kelime eksikliği sebebiyle vezin bozuk.

⁴⁸ Bu dizelerde ikinci "az" kelimesinin bir buçuk hece (medli) olarak değerlendirildiği görülmektedir.

- 54 Hağ te' âlâ hazretiniñ naşr u ' avni bî-merâ
Şâbirînedir muğarrer bu haber günden ' ayân
- 55 Zeyl-i esbâba teşebbüs lâzım ehl-i zâhire
Ol ecelden itdiler imdâda bunlar i' tinân
- 56 Dürr-i deryâ-yı vezâretten olursa bu kerem
Eyleye ' ömr-i ' azîzini muzâ' af müste' ân
- 57 Nitekim âsûde-hâl ola mizâc-ı rûzgâr
Nitekim ire ser-i mîzâna yüsr meh-i revân
- 58 Ma' delet mîzânı keffînde müdâm olsun seniñ
Devlet ile mesned-i ' izzetde olgıl kâmrân
- (91b) 59 Hem melek gökde beşer yirde diye âmîn yâ Rab kııl revâ⁴⁹
Kim du' â'-i devletiñ itdikçe Hıbrî nâ-tüvân
- (mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün)
- 1 Bi-ğamdillâh ki fazlından bize luğf eyledi Yezdân
Ki nûr-ı âl-i Ağmedden muğâfız eyledi iğsân
- 2 Ne aqrân bulunur aña ne var endâd u emşâli
Ferîdü'l- ' aqr-ı ' âlî-şân vağîdü'd-dehr-i bî-aqrân
- 3 Melik-sîret melek-şûret seğâda⁵⁰ ma' n-ı bî-hemtâ
Felek rağş-ı⁵¹ dilek bağş [u] vezîr-i mîr-i ' âlî-şân
- 4 Mübârek mağdemi anıñ hayât-ı tâze bağş itdi
Dil-i pejmürdeye⁵² ğamğın gönüller oldılar şâdân
- 5 O dürri bağr-i insânıñ odur fağr-i vezîrânıñ
Odur o seyyid-i sâdât anıñdır qadr ü ' izz ü şân
- 6 O Hağdan bize rağmetdür bilür her mû-şikâf anı
Hudâ eltaf-ı luğfından bize itdi anı iğsân
- 7 Anıñ medh ü şenâsına dil-i Hıbrî degil qâdir
Şığar mı kûzeye deryâ nice itsün anı tibyân

⁴⁹ Bu mısradâ vezin bozuk.

⁵⁰ Yazma nüshada "seğâ" kelimesi "ğ" (ح) ile yazılı.

⁵¹ Yazma nüshada "rağş" kelimesi "ğ" (ح) ile yazılı.

⁵² Yazma nüshada "pejmürde" kelimesi, j (ج) harfi yerine z (ز) ile yazılı.

Der-medh-i vezîr-i 'âlî-şân İbrâhîm Paşa berây-ı inhizâm-ı küffâr-ı Venedîk der-Ağriboz târîh-i sene tis' a ve tis'în ve elf (1099/1687-88)

(fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün)

- 1 Şükr ü minnet Hâkka kim luḫf-ı laḫîf-i Kirdigâr
Virdi nuṣret ehl-i İslâma ilâ-yevmi'l-ḫarâr
- 2 Ḳande kim a' lâm-ı İslâm ire râ'yet göstere
Râ'yet-i küfr anda olur ser-nigûn u şerm-sâr
- 3 Bir 'aceb ceng oldı yine Ağriboz hısnında kim
'Ömri irdi âhîrine görmemişdir rûzgâr
- 4 Hândeḫ-i ḫal' a dolupdur mürde-i küffâr ile
'Asker-i İslâm iderdi fevḫ-i ḫatliden gûzâr
- 5 Bir nice gün el açup itdik du' âya iştiḡâl
Münhezim ide deyü ehl-i ḫalâli Kirdigâr
- (92a)⁵³ 6 Hâmdülillah münhezim maḫhûr olup ehl-i şanem
'Asker-i İslâmı manşûr eyledi Perverdigâr
- 7 Vü bu ḡazâ'-i ekber bu inhizâm-ı müşrike
Bî-şek ü bî-şübhe vâḫıfdır eyâ Hibrî-i zâr
- 8 Oldı İbrâhîm Paşa 'avn-i Hâḫḫ ile medâr
'Ömrünü efzûn ide vire murâdın Kirdigâr
- 9 Âşaf-ı şâhib-sa' âdet mîr-i 'âlî-menzilet
Dürr-i deryâ-yı vezâret ser-firâz-ı kâm-kâr
- 10 Feth ü nuṣret rûyını mir'ât-i şemşîriñ seniñ
Gösterüpdür dem-be-dem ḫalk-ı cihâna âşikâr
- 11 Şahnı eflâkiñ dolup senâ vü behcetle sürûr
Ağribozdan gitdi küffâr-ı bed-âyîn şerm-sâr
- 12 Her gönül oldı gûşâde verd-i ra' nâlar gibi
Ḳalmadı bir zerre ḫaḫ' â gûzza⁵⁴ vü gamdan gubâr
- 13 Dâ'imâ ḫalbi gûşâde ola şâhib devletiñ

⁵³ Yazma nüshada hatalı numaralandırma sebebiyle bu varakta 93 yazılı.

⁵⁴ Bu kelimenin, yazma nüshada (غُشَاة) biçiminde yazılı olduğu görülmektedir. Pek çok sözlükte bulunmayan kelime, *Luḡat-i Remzî*'de "zillet ve 'âr ve naḫîşe" anlamlarıyla yer almaktadır (Doktor Hüseyin Remzi, 1305, s. 17). Ancak "gam" ve "gûşâ" kelimelerinin sıklıkla birlikte kullanımı göz önüne alındığında metin içerisinde farklı beyitlerde rastladığımız yazım yanlışlarından biriyle daha karşılaşmış olabileceğimiz ihtimali de akla gelmektedir. Bununla birlikte kelimenin -nüshada yazıldığı şekliyle- gûzza olarak da beytin anlamıyla uyumlu olduğu görülmektedir.

- Ol durur bâ' iş ü bâdî bu sürûra âşikâr
- 14 Menba^c -1 luṭf u felek ḳadr ü melek-rû pür-kerem
Âfitâb-1 dîn ü devlet ser-firâz-1 kâm-kâr⁵⁵
- 15 Lâyık-1 şadr-1 mu^c allâ şâhib-i re'y-i münîr
Maḫzen-i cûd u şecâ^c at ma^c den-i ḫilm ü vaḳâr
- 16 Zât-1 pâkiñdir sûtünü devlet-i ' Oşmânîniñ
Âfitâb-1 devlete ḫâk-i⁵⁶ deriñ durur medâr
- 17 Şalmasaydı sâye-i luṭfuñ olurdı bî-gümân
Ol vilâyet ḫalkıñıñ başına ' âlem teng ü târ
- 18 Bâd-1 ḳahrıñla eser faşl-1 bahâr içre ḫazân
Rûy-1 luṭfuñ[l]a olur faşl-1 [gü]şâde nev-bahâr⁵⁷
- 19 Doludur nâm-1 hümâyûnuñla ' âlem ser-te-ser
Şan şadef cevfinde⁵⁸ bir dürr-i yetîm-i şâh-vâr
- 20 Serverâ bu dâ'î maḫlaş-1 Hıbrî-i müstemend
ḫaḳ bilür ider du^c â'-i devletiñ leyl ü nehâr
- 21 Görmeden zât-1 şerîfiñ ḫüsn-i ḫulḳuñ işidüp
Cân u dilden ol du^c â-güyuñ durur ey kâm-kâr
- (92b) 22 Bundan esbaḳ ' âlem-i rü'yâda keşf oldı baña
Kim sa^c âdetle bir at üstine olmuşduñ süvâr
- 23 Başıñızda var idi zerrîn sorguc serverâ
Bu şifât ile irürdüñ taşradan ḫışna güzâr
- 24 Ata binmek serverâ mañşûr u ḡâlib olmadır
ḫamdülillah kim bunuñ te'vîli oldı âşikâr
- 25 Sorgucuñ te'vîli daḫı ' an-ḳarîb eyler zuhûr
ḫaḳ te' âlâ ' ömrüñi efvîn idüp devletle ḳılsun kâm-kâr⁵⁹

⁵⁵ Yazma nüshada bu kelime (kâm-kân) şeklinde hatalı yazılı.

⁵⁶ Yazma nüshada "ḫâk" kelimesi "ḫ" (ح) ile yazılı.

⁵⁷ Bu dize yazma nüshada "Rûy-1 luṭfuña olur faşl-1 şâde nev-bahâr" şeklinde yazılı. Ancak bu şekliyle hem vezinde hem de anlamda bozukluk olduğu görülmektedir. Çeviri yazıda köşeli parantezler içerisine alınan kısımlar -bu aksaklıkların giderilmesi adına- tarafımızdan eklenmiş olup asıl metinde bulunmamaktadır.

⁵⁸ Bu kelime, yazma nüshada "cevfinden" biçiminde yazılı fakat vezin ve anlam açısından daha isabetli olacağı düşünülerek çeviri yazıya yukarıdaki şekilde alındı.

⁵⁹ Bu mısradaki vezin bozuk. "ḫaḳ te' âlâ ' ömrüñi devletle ḳılsun kâm-kâr" şeklinde birkaç kelime çıkarıldığında vezin düzelebilir fakat yazma nüshanın orijinaline çok fazla müdahale etmemek için bu okuma teklifimize dipnot olarak yer verilmiştir.

- 26 Nitekim halk-ı cihân ola sâfir sû-be-sû⁶⁰
Nitekim nâm-ı kerîm illerde bula iştiâr
- 27 Nitekim ire ser-i mîzâna seyr-i mâh-ı sâl
Nitekim âsûde-ğâl ola mizâc-ı rûzgâr
- 28 Ma' delet mîzânı destînde müdâm olsun seniñ
Devlet ile mesned-i ' izzetde olğıl kâm-kâr
- 29 Hağ te' âlâ hem seniñ hem saña şâdıķ olanıñ
' Ömrîni ide mezîd [ü] mağ' ad-ı haşımıñı nâr

Ve lehü eyzân

(mefâ' ilün mefâ' ilün fe' ülün)

- 1 Yine güldi zamân dehr oldı ħurrem⁶¹
Cihân doldı şafâ'-i zevķ ile hem
- 2 Dürülmüşdi çü ğonçe rûy-ı devrân
Zamâne mûy-ı zengî bî-derhem⁶²
- 3 Bi-ğamdillah ki devrân oldı hoş ħâl
Gül-i sûrî gibi açıldı ' âlem
- 4 Dem-i ' Îsâyyla doldı şaĥn-ı devrân
Donandı dehr hem-çû naĥl-i Meryem
- 5 Giyüp zerrîn kabâ şems-i dil-efrûz
Ferağdan rağsa geldi çarğ-ı a' çam
- 6 Sa' âdetle muĥâfızdı Ağriboza⁶³
Meh-i burc-ı ' alâ mîr-i mu' azzam
- 7 Ser-efrâz-ı cihân İbrâhîm Paşa
Şecâ' at bîşesinde şîr-i zayğam
- (93a)⁶⁴ 8 Ġazâ âyîn[i] idüp tâze vü ter
Merâmına irişdi şâd u ħurrem⁶⁵
- 9 Mübârek-bâd içün erkân ğazevî
Yağındır ola ğuyâ sûsen ebkem

⁶⁰ Bu dizede hece/kelime eksikliğı sebebiyle vezin bozuk.

⁶¹ Yazma nüshada "ħurrem" kelimesi "ħ" (ح) ile yazılı.

⁶² Bu dizede hece/kelime eksikliğı sebebiyle vezin bozuk.

⁶³ Bu dizede hece fazlalığı sebebiyle vezin bozuk.

⁶⁴ Yazma nüshada hatalı numaralandırma sebebiyle bu varakta 94 yazılı.

⁶⁵ Yazma nüshada "ħurrem" kelimesi "ħ" (ح) ile yazılı.

- 10 Şecâ' atle dönüp meydân-ı rezmi
Yesârî ' arşaya âyîn-i Rüstem
- 11 Pes ol meydânda kırdı bezm-i şâhî
Mey-i gülgûn-ı bezm-ârâ idi dem
- 12 Dem-i küffârı itdi anda seyl-âb
O demden mest ü med-hûş⁶⁶ oldu ' âlem
- 13 Öñünde nîze şankim şem' -i tâbân
Elinde tîğ gûyâ sâgar-ı Cem
- 14 İki yanında bayraklar ' alemler
Somâfîn-i sehî-ğadlerdi yâ hem
- 15 ' Alemler başlarında tûğ-ı miskîn
Büt-i gül-çihreler boynında perçem
- 16 Çün oldı kerem bezmi kâr-zârîñ
Seni Hâk kıldı sâlâr-ı muğaddem
- 17 Şecâ' atle ' Alî-yi Murtażâsın
Bugün Kerrâr-ı Haydersiñ mükerrem
- 18 ' Adû Fir' avn idi yutmağa anı
Eliñde nîze oldı mâr-ı erğam
- 19 Bi-ğamdillah bu ğazv-i ekberi Hâk
Naşîb itdi saña ey mîr-i ekrem
- 20 Yine doldı Ağriboz emn ile şâdî
İrişdi şan şarmış sebzeğe nem
- 21 Hürûş itdi feleklerde melekler
Zemînde cûşa geldi ibn-i Âdem
- 22 Dolup diller sürûr u şâdmânî
Şanasın ' ıyd idüpdür halk-ı ' âlem
- 23 Murâdım bu tebassutdan du' âdır
Du' â Hâkdan olupdur baña mülhem
- 24 Nitekim devr ide bu çarğ-ı devrân
Felekde mâh-ı tâbân ola her dem
- (93b) 25 Mu' iniñ ola dâ'im Hâzret-i Hâk

⁶⁶ Yazma nüshada "med-hûş" kelimesi, "med-hûş" şeklinde "h" (ح) ile yazılı.

Ola efzûn 'ömür⁶⁷ ü devletiñ hem

- 26 Melek gökde beşer yirde diy'âmîn⁶⁸
Du'â itdikçe saña Hibrî her dem

Ve lehü eyzan

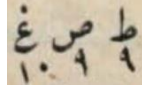
(fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün)

“Bu ğazânîñ târîhîñ bilmek dilerseñ tâyı ço”

- 1 Hâne-i âhâda hem 'aşerâta it ihtiyâr
Hâne-i mi'âta ço ğaynı eyâ şâhib-hüner⁶⁹

(fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün)

- 2 İşbu tarz-ı nev ile târîhi olur âşikâr

[Tâ vü şad ü ğayn u bir ü şıfır u çoğuz u çoğuz]⁷⁰

Ve lehü eyzan

(Farsça)

(mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün)⁷¹

- 1 Şud nâm-ı şerîfet nâm-ı Halîl Raḥman serverâ
Ezîn nükte şud âteş-i kâfir der Ağrıboz gülşen⁷²

Ve lehü eyzan

(mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün)

⁶⁷ Kelime, vezin gereği ('ömr) yerine ('ömür) şeklinde okunmuştur.

⁶⁸ Mısra sonundaki “diye âmîn” kelimeleri vezin gereği bu şekilde okunmuştur.

⁶⁹ Yazar burada beyitten önce “Bu ğazânîñ târîhîñ bilmek dilerseñ tâyı ço” şeklinde bir açıklama yazmış ve sonrasında bu beyti yazmıştır. Beyitte ve hemen öncesindeki cümlede geçen ifadeler dikkate alındığında burada bir tarih düşürüldüğü ve bunun çözümüne dair de açıklamalar yapıldığı görülmektedir. Buna göre yazar öncelikle birler basamağına ve onlar basamağına “ta konulması” gerektiğini söylemekte ve ikinci mısra da yüzler basamağına “ğayn konulması” gerektiğini ifade etmektedir. Bu durumda önce (ط) “tı/tâ” harfinin ebced değeri olan 9 rakamının birler ve onlar basamağına yazılması ve ardından (غ) “ğayn” harfinin ebced değeri olan 1000 rakamının da yüzler basamağına yazılması gerektiği anlaşılmakta ve sonuçta 1099 hicri tarihine ulaşılmaktadır. Ayrıntılar için kaside ve tarihlerin incelemesine bakılabilir.

⁷⁰ Yazarın tarz-ı nev olarak ifade ettiği bu tarih düşürme usulüne göre mısra yerine sadece harfler ve rakamların yazılı olduğu görülmektedir. Bunları, köşeli parantez içindeki gibi okuduğumuzda ise “fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün” vezin kalıbına uygun bir mısraya dönüşmektedir. Ayrıntılar için kaside ve tarihlerin incelemesine bakılabilir.

⁷¹ Bu vezin kalıbı aşağıdaki Farsça beytin ikinci mısrayla uyumlu olmasına rağmen ilk mısrayla uyumsuzdur. Ancak ikinci mısra kalıba uymasına rağmen birinci mısra da bu denli uyumsuzluk bulunması beyitte yazım yanlışlığı veya istinsah hatası olma ihtimalini de düşündürmektedir. Ayrıntılar için kaside ve tarihlerin incelemesine bakılabilir.

⁷² Farsça yazılmış bu beyit, anlam olarak “Ey server senin şerefli bir isim olan Halil Rahman adın, Ağrıboz'a gül bahçesi, kafiye ise ateş olan bir nükte oldu.” şeklinde çevrilebilir. Ayrıntılar için kaside ve tarihlerin incelemesine bakılabilir.

- 1 Firâvân ola ‘ömrüñ devletiñ efzûn ide Yezdân
Ola düşmenleriñ giryân cümle dostlarıñ şâdân

Ve lehü eyzan

(Farsça)

(fa‘ülün fa‘ülün fa‘ülün fa‘ül)

- 1 Dü İbrâhîm âmed be-ıışn-ı bülend
Yekî şîr-i zayğam yekî Yûsufend⁷³

Li'l-Hıbrî eyzan berây-ı İbrâhîm Paşa

(fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün)

- 1 ‘Âleme doldı meserret geldi paşa-yı kerîm
Yine fazlından bize luğf itdi Allahu’r-Rağîm
- 2 Serv-i iğbâl ü nihâl-i devleti ola müdâm
İde manşûr u muzaffer anı ol Hıy u ‘Alîm
- 3 Gülşen-i ‘ömr-i güline irmeye bâd-ı hazân
Dest-gîri ola dâ‘im Zü’l-Celâl ü Zü’n-na‘îm⁷⁴
- 4 Ni‘meti efzûn ola devletle ola kâmrân
Nuşretiyle ide te‘yîd anı Allahu’l-‘Azîm
- 5 Hıbriyâ eyle du‘â-i devletini şubh [u] şâm
Eyleye ‘ömrin ziyâde ol ‘Alîm [ü] ol Hâkîm

Sonuç

Hıbrî Ali Efendi’nin bilinmeyen bazı kasideleri üzerine hazırladığımız bu makale çalışmasından şu sonuçlar elde edilmiştir:

1. Hıbrî Ali Efendi’ye ait bu kaside, tarih ve beyitler üzerinde daha öncesinde yapılmış herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Bundan dolayı bu makalenin ilgili manzumeler üzerine yapılmış ilk çalışma olduğu görülmektedir.

2. Müellif hakkında bilgi veren kaynakların ve onun eserleri üzerine hazırlanmış çalışmaların hiçbirinde bu manzumelerden bahsedilmemiştir. Bu makalede ise ilgili manzumelerden ilk defa söz edilmiş ve metinleri de ortaya konulmuştur. Bu açıdan müellifin eserleri hakkındaki mevcut bilgilere yenilerinin eklendiği görülmektedir.

3. Hıbrî Ali Efendi’nin *Şifâü’l-Ebdân* adlı eseri üzerine yapılmış bir makale çalışmasında, onun künyesinde yer alan Hıbrî lakabının “mürekkeple uğraşan kimse” anlamına geldiği ve muhtemelen bu ismin ona fazla sayıda eser telif etmesi sebebiyle mecazen verildiği dile getirilmiştir. Bu bilginin daha sonra hazırlanan bir yüksek lisans

⁷³ Farsça olan bu beyit, “Bu yüksek kaleye iki İbrahim geldi. Biri ısran/parçalayan bir arslan, diğeri Yüf (gibidirler).” şeklinde çevrilebilir. Ayrıntılar için kaside ve tarihlerin incelemesine bakılabilir.

⁷⁴ Yazma nüshada, bu mısradaki yer alan “Zü’l-Celâl” ve “Zü’n-na‘îm” terkiplerindeki “zel” (ﺯ) harflerinde noktalar mevcut değildir. Ayrıca “na‘îm” kelimesi de “ni‘am” şeklinde yazılmıştır. Ancak kafiye yapısına dikkat edildiğinde bu kelimenin “na‘îm” olarak okunması gerektiği anlaşılmaktadır.

tezinde ise kuvvetli bir ihtimal olarak değerlendirilip tereddütsüz kabul edildiği fark edilmiştir. Ancak yaptığımız araştırmalarda onun zaten Hibrî'yi mahlas olarak kullandığı görülmüş ve bu çalışmada ortaya çıkardığımız şiirlerinde de yine aynı mahlasın bulunduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu ismin mecazen verilmiş bir lakap değil, şairin bizzat kullandığı mahlası olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca Hibrî kelimesinin “âlim ve bilgin” başta olmak üzere diğer anlamlarından da bahsedilmiş ve -müellifin eserleriyle halkı bilgilendirmeye çalışan gayretli bir âlim olması sebebiyle- mezkûr mahlasın “mürekkeple uğraşan kimse” anlamıyla ilişkilendirilerek düşünülmesi yerine yukarıda bahsettiğimiz “âlim ve bilgin” anlamlarıyla ilgili olarak düşünülmesinin daha isabetli olacağı -yönündeki kanaatimiz- dile getirilmiştir.

4. Bu çalışmadan çıkarılan önemli bir diğer sonuç şairin ölüm tarihiyle ilgili olmuştur. Zira yazarla ilgili bilgi içeren kitap, tez, makale, ansiklopedi maddesi vb. çok sayıda yayını incelediğimizde onun ölümüne dair 1661'den 1682'ye kadar değişiklik gösteren farklı tarihlerin verildiği ve birkaç çalışmada ise tahmini tarihlerden bahsedildiği görülmüştür. Bu makalede ortaya çıkardığımız şiirlerde ise müellifin hicri 1099 (1687-1688) yılına tarih düşürdüğü fark edilmiş ve ayrıca şairin kasidelerinde dile getirdiği -Venediklilerin mahcup bir şekilde Eğriboz'u terk ettikleri gibi- ifadelerden de onun -Venediklilerin Eğriboz'dan ayrıldıkları tarih olan- 31 Ekim 1688 tarihinde hayatta olduğu anlaşılmıştır. Bu durumda Hibrî'nin ölüm tarihi için kaynaklarda gösterilen tarihlerin tamamı geçerliliğini yitirmiş, tahminen söylenenlerin ise burada belirttiğimiz tarihe göre güncellenmelerinin gerektiği ortaya çıkmıştır. Aksi hâlde -bundan önceki bir tarih esas alınarak- yapılacak tahminlerin -müellifin hayatta olması sebebiyle- geçersiz olacağı görülmektedir.

5. Bu makalede ele aldığımız manzumelerin 5'i kaside (1. kaside 59 beyit, 2. kaside 7 beyit, 3. kaside 29 beyit, 4. kaside 26 beyit, 5. kaside 5 beyit), 2'si tarih beyti (şair tarafından tarz-ı nev üzere olarak ifade edilen hüner göstermeye dayalı ve bilmeceli yapıda tarihler), 2'si Farsça beyit (biri müfred, diğeri matla şeklinde) ve 1'i de Türkçe beyit (matla şeklinde) olmak üzere toplamda 131 beyit olduğu tespit edilmiştir.

6. Hibrî'nin bu beş kasidesinden ilk ikisinin Emîr Mustafa Paşa'ya, diğer üçünün ise İbrahim Paşa'ya yazılmış olduğu görülmektedir. İbrahim Paşa için yazılan kasidelerde Eğriboz Adası'nın Venediklilere karşı müdafaası konusunun işlenmesi ve bu müdafaanın kaynaklarda Çelebi lakabıyla tanınan İbrahim Paşa tarafından yapıldığının yaygın olarak bilinen bir bilgi olması sebebiyle kasidelerin sunulduğu bu kişinin Vezîr Çelebi İbrahim Paşa olduğu anlaşılmaktadır. İlk iki kasidenin yazıldığı Emîr Mustafa Paşa'nın ise farklı kaynakların tetkik edilmesi neticesinde Defterdâr Vezîr Seyyid Mustafa Paşa olduğu tespit edilmiştir. Makalede adı geçen paşaların hayatları hakkında farklı kaynaklardan tarayarak bazen de satır aralarından ulaşarak bazı bilgilere yer verilmiştir. Fakat hâlihazırda her iki paşanın da müstakil biyografilerinin yazılmamış olduğu görülmüştür.

7. Kasideler içerisinde özellikle “Ahval-i Kızılhisar” başlıklı kısımda şairin yaşadığı yer olan Kızılhisar'ın tanıtımını yaptığı görülmektedir. Hibrî kasidesinde mezkûr beldenin camilerinden, kalesinden, burçlarından, suyundan, havasından, gül bahçelerinden ve bitki örtüsünden hayranlıkla bahsetmekte ayrıca insanların da gaza ehli olup düşmana karşı gözü pek oluşlarından övgüyle söz etmektedir. Şairin Kızılhisar'da dört niyazgeh var diyerek bilhassa adlarını belirttiği Mescid, Cuma Camisi, Sultân Muhammed Fâtih'in Mescidi ve Câmisi şeklinde sıraladığı ibadethanelerden belki de günümüze ulaşan fiziksel bir kalıntı bulunmayabilir fakat bu beyitler, bir zamanlar orada bu yapıların bulunduğu tanıklık etmeye devam etmektedir. Kasidelerde ayrıca Eğriboz müdafaasıyla ilgili bilgiler de veren ve yaşananların bir şahidi olan şairin,

düşmanın mağlubiyeti karşısında duyduğu sevinç pek çok beyitte dile getirdiği görülmektedir.

8. Hibrî'nin bu çalışmada ele aldığımız şiirlerindeki üslubu, kasidelerinin özellikle nesib kısmındaki canlı tasvirleri, -birkaç yerde fark edilen belki de müstensih hatasından kaynaklanan hataları dışında- vezin kullanımındaki başarısı ve tarihlerinde "tarz-ı nev üze" yazdığını dile getirerek hüner göstermeye çalışması gibi hususlar onun şiir bilgisini ve yeteneğini göstermektedir. Ayrıca Farsça beyitlerinden hareketle Farsçayı şiir yazacak kadar bildiği görülen Hibrî Ali Efendi'nin, çok sayıda Arapça eseri dolayısıyla Arapçayı da çok iyi derecede bildiği anlaşılmaktadır.

Bu makalede, Hibrî Ali Efendi'nin biyografisi ve eserleri üzerine yeni bilgiler ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca müellife dair yapılmış daha önceki çalışmalarda bazı hataların olduğu tespit edilmiştir. İlgili manzumelerin, 17. yüzyıl Osmanlı edebiyatına ait ürünler olduğu görülürken; muhtevaları yönüyle dönemin tarih ve kültürüne ilişkin bilgiler de ihtiva ettikleri anlaşılmaktadır. Bu açıdan çalışmanın, başta edebiyat tarihi olmak üzere Osmanlı tarihi ve kültürü alanlarında yapılan araştırmalara katkı sağlayacağı düşünülebilir.

Kaynakça

- Ahteri Mustafa Efendi (2009). *Ahteri-i Kebir* (haz. Ahmet Kırkkılıç-Yusuf Sancak), Ankara: TDK Yayınları.
- Akün, Ö. F. (1994). *Divan Edebiyatı. TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 9, s. 389-427). Ankara: TDV Yayınları.
- Ateş, E. (2019). *Hibrî Ali Efendi'nin Zuhri'l-Masîr Adlı Eseri*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Aydemir Y. (1994). *XVII. Y.Y. Türk Edebiyatında Kaside*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Aydemir, Y. (2002). *Türk Edebiyatında Kaside. Bilig*, 22, 133-168.
- Ayverdi, İ. (2010). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 1. Baskı.
- Bağdatlı İsmail Paşa (1951). *Hediyetü'l-Ârifin, Esmâ'ü'l-Mü'ellifin ve Âsârü'l-Musannifin*, C. I, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Baş, D. (2013). *Yâfiî. TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 43, s. 175-177). Ankara: TDV Yayınları.
- Bursalı Mehmet Tahir (1329). *Hibrî Ali Efendi, Sırat-ı Müstakim*, C. VII, s. 39.
- Bursalı Mehmet Tahir (1330). *Hibrî Ali Efendi, Sebilü'r-Reşad*, C. IX, s. 10-11.
- Bursalı Mehmet Tahir (1333). *Osmanlı Müellifleri*, C. I. İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Bursalı Mehmet Tahir (2009). *Osmanlı Müellifleri I-II-III* (haz. Mustafa Tatçı ve Cemal Kurnaz). Ankara: Bizim Büro Yayınları.
- Bursalı Mehmet Tahir (2016). *Osmanlı Müellifleri I-II-III* (haz. M. A. Yekta Saraç). Ankara: TÜBA Yayınları.
- Defterdar Sarı Mehmed Paşa (1995). *Zübde-i Vekayiât* (haz. Abdülkadir Özcan). Ankara: TTK Yayınları.
- Devellioğlu, F. (2006). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yay.
- Dilçin, C. (2005). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Doktor Hüseyin Remzi (1305), *Lugat-i Remzi*, C. 2, İstanbul: Hüseyin Remzi Matbaası.

- Durmuş, İ. (2000). İbnü'l-Haşşâb. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 21, s. 73). Ankara: TDV Yayınları.
- Güler, K. (2017). *Kütahya Şairleri II*. Kütahya: Ekspres Matbaası, 1. Baskı.
- Güler, K. ve Türkmen, U. (2013). *Kütahya Sanatçıları*. Kütahya: Ekspres Matbaası, 1. Baskı.
- Günay, İ. (2016). Ali Hibrî El-Kütahî'nin Havâssü'l-Kur'ân Konusudaki Şifâü'l-Ebdân'ının Yeni Bir Nüshasının Literatüre Kazandırılması. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 48, 314-331.
- Güzel, A. (2012). *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara: Akçağ Yayınları, 5. Baskı.
- İhsanoğlu, E. - vd. (2008). *Osmanlı Tıbbî Bilimler Literatürü Tarihi* (C. 1, s. 260-261). İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi.
- İpekten, H. (1997). *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2. Baskı.
- İstanbul Defterdarlığı (2016). *Osmanlı Devlet Teşkilatının Kadim Bir Kurumu, Defterdarlık* (haz. Süleyman Faruk Güncüoğlu - vd.). <https://istanbul.defterdarligi.gov.tr/e-kitap/>. [Erişim tarihi: 23.06.2023].
- İz, F. (2015). *Eski Türk Edebiyatında Nazım 1*. Ankara: Akçağ Yayınları, 14. Baskı.
- Kılıç, F. (2005). *Nazım Şekilleri. Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 3. Baskı.
- Köksal, F. (2013). Esîrî. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/esiri>. [Erişim Tarihi: 23.06.2023].
- Köksal, M. (2022). *Osmanlı Dönemi Fıkıh-ı Ekber Tercümeleri ve Ali El-Hibrî El-Kütahî'nin Tercümesi*, Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi.
- Kurnaz, C. ve Çeltik, H. (2013). *Divan Şiiri Şekil Bilgisi*. Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.
- Müjgan, C. (2004). Hibrî. *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi* (C. 5, s. 34). Ankara: AKMB Yayınları.
- Mütercim Asım Efendi (2013). *Kamusu'l-Muhit Tercümesi*, C. 2 (haz. Mustafa Koç-Eyyüp Tanrıverdi). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1. Baskı.
- Özerverli M. S. (1998). Hibrî, Ali Efendi. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 17, s. 428). Ankara: TDV Yayınları.
- Özyürek, T. (2021). *El-Fevâ'idü'l-Hibriyye Fi't-Tâ'ûn Ve'l-Vebâ (Giriş-İnceleme-Metin-Dizinler)*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Kâtip Çelebi Üniversitesi.
- Pala, İ. (2001). Kaside, Türk Edebiyatı. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 24, s. 564-566). Ankara: TDV Yayınları.
- Saraç, M. A. Y. (2019). *Klasik Edebiyat Bilgisi Belagat ve Biçim-Ölçü-Kafiye*. Ankara: TDK Yayınları, 1. Baskı.
- Şeyhî Mehmed Efendi (2018). *Vekâyi'u'l-Fuzalâ, Şeyhî'nin Şakâ'ik Zeyli*, C. 2 (haz. Ramazan Ekinci). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1. Baskı.
- Tâhirü'l-Mevlevî (1994). *Edebiyat Lüğati* (haz. Kemal Edip Kürkçüoğlu). İstanbul: Enderun Kitabevi.

Türkal N. K. (2012). *Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, Zeyl-i Fezleke*. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Uzun Çarşılıoğlu İ. H. (1932). *Bizans ve Selçukiyelerle Germiyan ve Osman Oğulları Zamanında Kütahya Şehri*. İstanbul: Devlet Matbaası.

Uzunçarşılı İ. H. (yty). *Büyük Osmanlı Tarihi*, (C. III). Ankara: TTK Yayınları, 6. baskı.

Uzunçarşılı İ. H. (yty). *Büyük Osmanlı Tarihi*, (C. IV). Ankara: TTK Yayınları, 6. baskı.

Yazmalar

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Nadir Eserler Koleksiyonu, no. Nekty01410.

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Nadir Eserler Koleksiyonu, no. nekty02189.

Mustafa Hakkı Yeşil Kütüphanesi, no. B005113.

Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, no. 949.

Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye Koleksiyonu, no. 00178.

Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye Koleksiyonu, no. 00581.

Süleymaniye Kütüphanesi, Kılıç Ali Paşa Koleksiyonu, no. 00102.

Süleymaniye Kütüphanesi, Serez Koleksiyonu, no. 02757.

Ekler

Yazma nüshaya ait görüntüler

